

הקמת המודיעין הצבאי

ס"ל (מיל') ד"ר יואב גלבר

גם עם פיתוחה של ההסתערבות נשאר מודיעין ההגנה מוגבל לתחום האיסוף, ולשיטה אחת בתחום זה. בתקופת המתיחות בגבול הסורי באוקטובר 1947 נעשה ניסיון ראשון להשתמש בשיטת איסוף נוספת – מטוסים של חברת "אוורון" הופעלו במשימות סיור באזור הגבול, והניסיון לא עלה יפה. הכוונות בצפון גילתה, בין שאר הליקויים, עד כמה חסרה ההגנה תודעה של מודיעין-שדה, ועד כמה לא הייתה ערוכה מבחינה מודיעינית לענות על אפשרות של התקפה מעבר לגבול.

בתכניות הפיתוח של ה"הגנה" לקראת שנת תש"ח לא תפס המודיעין מקום כלשהו. תקציב הש"י הופרד מתקציב ה"הגנה", והועמד על קצת יותר מ-140 אלף לא"ל. לפיתוח "השחר" הוקצבו 5,000 לא"ל בלבד, ועוד 14,000 לא"ל הוקצבו ל"סיור", דהיינו להכנת תיקי שטח, בעיקר תיקי כפרים ערביים.

כישלוננו של הש"י להתריע בזמן על ההיערכות הסורית והתרעות השווא שלו על התפרצות מהומות בארץ בתחילת אוקטובר, הניעו את בן-גוריון להיכנס לעומקה של בעיית ארגון המערך המודיעיני. בתחילת נובמבר הוא מינה ועדה, בה

הש"י היה מאורגן בשלוש מחלקות: ערבית, בריטית (מדינית) ופנימית ("פור-שיס" וקומוניסטים).

הש"י מילא פונקציה של איסוף ידיעות לצרכים פוליטיים יותר מאשר גרעין למערך של מודיעין צבאי. האיסוף שלו התרכז כמעט אך ורק בסוכנים. הללו היו ברובם ערבים, ומהימנותם הייתה תמיד מוטלת בספק כלשהו. לפיכך, גברה הנטייה להקטין את התלות בהם. בקיץ 1947 חודש המאמץ להכשיר קבוצה של מסתערים שניתן יהיה לשתול אותם בשטחים הערביים, או להחדירם לשם בשעת הצורך. הכשרתם של מסתערים הייתה מורכבת וחיבה זמן ממושך, שבמהרה התברר-כי אינו עומד לרשותה של ההגנה. אף-על-פי-כן, שימשה המחלקה הערבית של הפלמ"ח יסוד ליחידה המבצעית של המודיעין, "השחר", שהיוותה מכשיר עיקרי לעמוד על הנעשה בצד הערבי בימי המאורעות הראשונים, כאשר אנשיה חדרו מחופשים ליפו ולשכונות הערביות של חיפה וירושלים. מאוחר יותר הפכה "השחר" ליחידה ש.מ. 18, יחידת הסוכנים של שירות המודיעין של צה"ל, בראשות סומך ושמריה גוטמן.

בקיץ 1947 נבדק מערך הש"י, ככל הנראה ביזמת בן-גוריון, על-ידי מומחה מבחן שניתנה לו גישה לכל המחלקות, פרט לערבית (עליה כתב בדין וחשבון שלו, כי "יש להניח שהיא טובה"). בתזכיר על "שירות המודיעין של ההגנה" ציין המבקר את השם הטוב שיצא לש"י, כתוצאה מכמה מבצעים חד-פעמיים מבדיקים שנועדו להרשים עיתונאי חוץ ומבדיקים (כמו חברי הוועדה האנגלו-אמריקנית בשעתו). יחד עם זאת, כתב, הש"י הוא אחד משני הגורמים הפעילים בהגנה, ואין הוא מושפע מחוסר המעש הנוכחי שלה. כתוצאה מכך שהוא הגורם היחיד היכול להצביע על הצלחות, הוא נהנה מהילה של יעילות שלחלקה הוא ראוי, ולחלקה האחר לא. בין חסרונותיו של הש"י נמנו:

(1) שביעות רצון עצמית בכל הרמות, שממנה נובעת נטייה לחפות על מגרעות וכישלונות וחוסר רצון ללמוד – מחלקת ה"יח"ק".

(2) חוסר התעניינות ופיקוח מלמעלה (מטה ההגנה והסוכנות) על ארגון השירות וברות ביחס לצרכיו וליקוייו.

לקראת מלחמת הקוממיות הורגש העדרו של מערך מודיעין צבאי – המבוסס על איסוף מידע, עיבודו והפצתו – בנושאי מערך, שטח ומו"ד יעין טכני, כדי ליצור תשתית מודיעינית מהימנה להערכות-מצב ולתכנונים מבצעיים. במטה ההגנה במחתרת לא היה גוף שעיסוקו במודיעין. ההגנה ניזונה לצרכיה בש"י (שירות הידיעות), שהיה משותף לה ולסוכנות היהודית, וכפוף לרמ"א ולראש אגף הביטחון במחלקה המודיעינית בסוכנות היהודית. הש"י עבר אמנם התפתחות מרשימה מאז הוקם בראשית שנות הארבעים, ומנגנוני הקיף עשרות עובדים קבורים עים ומאות פעילים-מתנדבים, אולם אי אפשר לראות בו מערכת של מודיעין צבאי. אנשיו לא היו בקיאים במקצוע הצבאי, ויעדי פעולתם הוכתבו על-ידי הנסיבות השוטפות: המאבק בבריטים, המאבק ב"פור-שיס", והציפייה להתחדשות המאורעות מצד ערביי א"י. הם התמחו בנושאים אלה והגיעו בהם להישגים בלתי-מבוטלים, בעיקר בתחום האיסוף וכחות מזה בתחום המחקר וההערכה.

בראשית ה"סמינר" שערך באביב 1947, כדי ללמוד את בעיות הביטחון של היישוב ומצבה של ההגנה, שאל בן-גוריון על התיאום בין ההגנה לסוכנות היהודית בהפעלת הש"י, ובעקבות שיחה עם גלילי רשם לו: "... אין ש"י עכשיו מכוון. יש להזמין עובדות שהזמן גרמן. בוריס [גורביץ – גוריאל] לא מקבל הוראות. חוסר כיוון זה ומחשבה תוכניתית חל על כל הארגון...".

הסטוריון. מחבר הספר תולדות ההתנדבות. המאמר מתבסס על פרק מתוך הכרך החמישי של הספר, הנמצא עתה ברפוס ויצא לאור בהוצאת יד בן-צבי.

(3) קטנוניות ושחיתות: חשיבות מופרזת מיוחדת למכונות מפוארות כשם שבזמנים קודמים ייחסו בהגנה למגפי רכיבה.

(4) נטייה, המשותפת לשירותי המודיעין בכל העולם... לעצמאות, כאילו השירות הוא מטרה בפני עצמה ולא אמצעי...

עבודה שאיננה קבועה ומובטחת יצרה, לדעתו, תלות מופרזת בממונים וכתוצאה מכך "קנפוד" מיחס, והרחיקה מן השירות כוחות טובים. הוא המליץ, בין השאר, לשפר את המשכורות ואת תנאי השירות ולהעניק תנאי פרישה מכובדים. הוא דחה את "הנימוק שזה גיבש למתנדבים הנכונים לשרת את מולדתם מבלי להתייחס לשיקולים חומריים... הוא נשחק אם משתמשים בו יותר מדי... יש לעודד ולהעריך את המוטיבציה הפאטריסטית, אך אסור לקבלה כמובנת מאליה".

עבודת המחלקה הפנימית בתחום המאבק באצ"ל ובלח"י זכתה לשבחים רבים, אך צוינו חול-שותיה בתחומים אחרים: כיסוי לא מספיק של הקומוניסטים, העדר מידע על המפלגה הרוויזיוניסטית, הונחת קבוצות נוספות מחוץ ליישוב

השתתפו שאלתיאל, ששק... ושילוח...
 "לבדיקת המנגנון, דרכי הפעולה והאמצעים של המע"ר של השי". הוועדה בדקה את פעולות המחלקה הערבית של השי והאגף הערבי של המחלקה המדינית, וכן את יחסי הגומלין בין השניים, ובסיכום דיוניה ציינה כי:

1. ערכם של המודיעין הפוליטיים הוותיקים הולך ופוחת.
2. יש צורך במודיעין חדשים נוספים ובעלי רמה גבוהה יותר.
3. יש צורך במודיעין ארצי נודד, בעל רמה גבוהה, כבודק וכבוחן של המודיעין (ושל ידיעותיהם)

המארגן, וחסרונם של מודיעין כלכלי ומודיעין מחוץ לגבולות הארץ. ביקורת קשה הייתה לו על המחלקה הבריטית על שני ענפיה: זה המכסה את הממשלה – ואינו מנצל את כל האפשרויות – וזה שתפקידו לכסות את הכוללת והצבא, והוא החלש מכולם. הוא העלה שורה של הצעות ורעיונות לשכלל את היסוד של הצבא הבריטי בארץ. ראשית, יש להעמיד בראש ענף זה איש צבא מקצועי, שבידי את משמעות החומר הנאסף וידע לנתחו, והמליץ למצוא מועמד מתאים מבין הקצינים המשוחררים מהבריגאדה. הוא ציין, כי בתחום כיסוי הצבא והכוללת מקדים האציל את השי. המחלקה הערבית לא ניתנה לאיש גישה, אולם בכל זאת המליץ להשלים את הרשתות אשר קיווה, כי הן מופעלות בארצות ערב על-ידי כיסוי נציגויותיהן באירופה ובאמריקה. בהתייחסו לרמה המקצועית של השי ציין, כי זה החל לעבור לפסים שיטתיים רק לפני זמן קצר. מאז נעשתה העבודה מאורגנת יותר. עדיין חסרה ההדרכה המקצועית. הקורס האחרון של המחלקה הערבית התקיים לפני שלוש שנים, ולמחלקות האחרות אין כלל מערך הכשרה. הרמה הכללית, וכן ההצלחות והכישלונות תלויים בניסיון ואילו זה הוא עניין מקומי שכן כמעט ולא נערכו מפגשים בין אנשים הפועלים באזורים שונים. הקשר עם גורמים רשמיים ורשמיים מיים למחצה ביישוב הוא חובבני ובנוי על קשרים אישיים והכריות, תחת שהיה ממוסד על פי הנחיות מלמעלה לגורמים הנוגעים בדבר. בתחום כוח האדם הוא הצביע על כך שישנם כמה אנשים מצויינים, אין זה הכלל וממה שראיתי צפויה רמת האנשים לרדת עם צמיחתו של השירות. החסרונות העיקריים, לדעתו, היו:

- א. העדרו של מאגר מועמדים ש"סומנו" זמן רב מראש לעבודה במודיעין ובחבנו בהתאם לכך.
 - ב. העדר מידע ורישום פרטים על אנשים שלמדו, או יכולים היו ללמוד משהו מועיל בשירותם בצבא הבריטי או בשיירות המודיעין הבריטיים ושירותים זרים אחרים. נראה כי ישנה הסתייגות מפורשת מגיוס שירותיהם של אנשים כאלה. יתכן והסיבה היא חוסר הבנה, אך יתכן גם שהיא החשש מתחרות.
 - ג. קיימת העדפה של האיש המציע את שירותיו במחיר הנמוך יותר...
- הביקורת התרכזת בעיקר בתחום תפקודו של השי בשירות ביטחון פנימי ובשירות לאיסוף מודיעין פוליטי ומבצעי בתחום המאבק בבריטים.

... ראש השי.
 ... ראש האגף הערבי במחלקה המדינית של הסוכנות.
 ... מעובדיה הבכירים של המחלקה המדינית, והממונה על שיתוף הפעולה עם שירותי מודיעין זרים בתקופת מלחמת העולם השנייה.

המקומיים, ומאמת או סותר של הידיעות בכלל.
 4. יש צורך במודיעין "נוסעים" לחו"ל ומחול (ארצות שכנות).
 5. יש צורך בקשר הדוק יותר של מנגנון השי עם האגף לשם התייעצות והכוונה.
 6. יש צורך בהגדרה מדויקת של תפקידי השי.
 7. פעולת השי מכסה עתה כ-80 אחוז של צורכי הביטחון וכ-40 אחוז מהצרכים המדיניים.
 ...
 11. הוברר הצורך בהשגת מודיעין לענייני ארץ-ישראל בסוריה ובלבנון, הן על-ידי האגף והן על-ידי השי. טרם הוגדרה המסגרת הארגונית וטרם הובררה הסמכות של הפעולה הזו.
 מייד לאחר החלטת עצרת האו"ם, ב-29 בנובמבר 1947, נכנס מערך השי לפעולה מאומצת. למחרת ניסו סוכניו לגלות סימנים שיעידו על טיב התגובה הערבית. פעולתם התמקדה בערים המעורבות וידיעותיהם היו מרגיעות. מאוחר יותר באותו יום כבר נודע, שצפויה הכרזה על שביתה כללית של הערבים למחרת, וניתנה התרעה על אפשרות של פגיעות בתחבורה ומהומות בשכונות הקפר של הערים המעורבות. בימים הבאים דיווח השי על שמועות שונות בקרב הערבים. לעתים הביאו ידיעות מסוימות לנקיטת פעולות במישור האג"מי, אך לא נעשה מאמץ שיטתי לעבד את הידיעות, להשוותן, לאמתן ולבדוק מתוכן את העיקר. ההערכה הייתה אינטואיטיבית ביסודה, אם כי קרובה למציאות.
 על שאלותיו של גלילי, שביקש לדעת מה מידת הארגון והתיאום במאורעות שפרצו, השיב השי:

1. ההתפרצויות מאורגנות בחלקן על-ידי אנשי החוסיינים המקרמיים בעזרת אספסוף ושבאב מוסת, ובחלקן הן ספונטאניות ובלתי מודרכות.
2. סוגי הנשק שהשתמשו בהם הם: רובים, תת-מקלעים, אקדחים ורימונים...
3. הוועד הערבי העליון אינו מכון ומתכנן את ההתפרצויות באופן ארצי. אין חברי הוועד העליון עונים תשובות ברורות למנהיגים המקומיים בעניין קו הפעולה, ומסבירים שהמופתי טרם החליט על צורת התגובה. חלק מהמנהיג

גים נקרא למופתי להתייעצות.
 4. מקרים רבים של התנהגות הצבא והמשטרה מתפרשים שהם משלה מתייחסת לערבים ביחס שבין ניאוטראליות לאהדה...
 אנשי האגף הערבי, שאתם הרבה בך גוריון להתייעץ באותה תקופה, היו חלרי קים בדעותיהם. דנין ופלמון סיפרו לבן-גוריון: "כל ידידינו אמרו לנו שכל תגובה שיש בה מכה קשה לערבים רבת-קרבנות היא לברכה... היות זה בא מכמה מקומות שונים – אין להניח שזהו קנר ניה". פלמון העריך, כי הערבים יפנו את יפו וחיפה. אליהו ששון גרס, שאין להרוס גשרים של ידידות ויחסי שכנות על-ידי תגובה חריפה, ואילו דנין חלק עליו. עוד היו חלוקים בהערכת משקלה של ההתנגדות למופתי בקרב ערביי הארץ.
 בימים הראשונים התבססו הערכות השי על דיווחי מודיעין הערבים. התמונה שהצטיירה לא הייתה ברורה, ולפיכך הוחלט להחזיר מסתערים כדי לעמוד על הלכי הרוח בצד הערבי. בתחילה, אנשי היחידה הוחדרו לחיפה הערבית וליופו. בשבועות הבאים הועמקו חדירות המסתערים אל לב השטח הערבי. אולם הם נחלו גם כישלונות. מסתערי אחד נמצא הרוג בין לוד לרמלה, ושניים אחרים נתפסו ביפו עוד באותו חודש.
 בנוסף, הגביר השי באותם הימים את מערך ההאזנה שלו. זו הייתה האזנה לקשר קווי, שנועדה לכסות את שיחות הטלפון של אישים ערבים בולטים. היערכות זו של השי לא נראתה מספיקה אפילו כדי לענות על הבעיות היומיומיות של תחילת דצמבר, וודאי שלא על אלו הצפויות להתעורר בעתיד הקרוב, כשתגבר מעורבותן של הארצות השכנות. שאול אביגור ראש המוסד לעליה טען באוזני בן-גוריון, כי יש להר חיב את פעולות השי אל מחוץ לארץ. שבועיים אחר-כך יצאו אנשי שי ראשוניים לחו"ל, ובן-גוריון קבע שבשליחותם יהיו כפופים למחלקה המדינית של הסוכנות, דהיינו לראובן שילוח. אולם לפני כן היה צריך להסדיר את פעולתה של המערכת בארץ, לדאוג לתיאום בין מרכזי ביה השונים, לריכוז פעולותיה ולהכוונתן, לקשר אמין ולהפצה מסודרת של ידיעות והערכות. בן-גוריון קרא אליו מירושלים את שילוח לרכז את פעולת מערך המודיעין, בהיבט הרחב שלו, שבנוסף לעניינים ערביים כלל גם עיתונאים, תעמולה וקשרים עם גורמי השלטון המנדטאורי. אחת

* אנשי האגף הערבי במחלקה המדינית.

ההצעות הראשונות של שילוח הייתה להתרחב לתחום המודיעין החזותי ולהקים בשי" שירות צילומים. עוד תבע להעמיד לרשותו בתל-אביב אמצעי קשר אלחוטי עם המזרחנים של המחלקה המדינית, שישבו עדיין בירושלים. שילוח עבר לתל-אביב והתמקם במשרדיו החדשים של המטכ"ל ב"בית האדום". משם כתב לעמיתיו במחלקה המדינית:

... עבודתי אני מתחילה לקבל צורה — החברים פה — יעקב [דורי], ישראל [גלילין] וגם ד. ביג, קיבלוני ברצון וניתנת לי כל האפשרות להשתתף בדיונים ובעבודה. נפגשתי פעמים אחדות עם עזרא [דנין], גיזש [פלמון], משה דיין וגד מכנסים ואני מקווה שכל העניינים הערביים יעברו דרכי בצורה מסודרת. שעתים-שלוש כל יום אני מבלה במשרדו של דוד המלך [בן-גוריון] ואני מקווה שגם אתו אעבוד בשלום...

התארגנות זו של מערך המודיעין באמצע דצמבר 1947 נועדה לשפרו בתחום המודיעין הפוליטי. יכולתו להתארגן כמודיעין צבאי נפגמה קשה כאשר חיים הרצוג (שהיה בעל הניסיון הרב ביותר בעבודת מודיעין צבאי משירותו כקצין מודיעין במטה קורפוס בריטי במלחמת העולם השנייה ונקרא עתה לסייע בעבודת השי" הוזעק בדחיפות לירושלים, להחליף את שילוח בתפקידו, כמקשר עם גורמי השלטון שם. המינוי נעשה בהמלצתו של שילוח, והותיר את מרכזו של מערך המודיעין ללא אדם בעל ניסיון צבאי בכלל, וניסיון מודיעיני-צבאי בפרט.

במיוחד בלט חסרונו של גוף מודיעיני במטה הכללי. מזרחני האגף הערבי ואנשי השי" עסקו בשאלות של הערכת מצב כוללת לגבי תגובתם של ערביי הארץ, המלך עבדאללה, המופתי, קאוקג'י ומדינות ערב השכנות להחלטת האו"ם ולמצב שנוצר בארץ בעקבותיה. בכל זה לא היו תשובות לבעיות שבהן נתקלו הכוחות המגויסים שבמגע עם האויב — בערים המעורבות, בדרכים וביישובים. למטה הכללי לא היו כלים לענות על צרכיו במודיעין, וידין הסביר, כי "אגף המבצעים עסק תקופה ארוכה בתכנון בלבד, ולא יצר כלים לאופרציות כגון מודיעין צבאי

וקשר. גם כיום מבנהו אינו מספק את הצרכים לשם ניהול אופרציות...". ידיו ניגש במרץ לבנות תשתית של מודיעין צבאי במטכ"ל ומתחתיו שתוכל לענות על צורכי הכוחות. הוא הקים במסגרת אגף המבצעים מחלקת מודיעין (אחר-כך — אג"ם/3) בראשה העמיד את עזרא הלמר (עומר) ולצידו את יהודה גינזבורג (גרען). מתחתיה נבנתה בהדרגה רשת של קציני מודיעין יחידתיים — בחטיבות, בגדודים ובנפות. קצין מודיעין היה תפקיד חדש ולא מוכר עד כה, וצריך היה להגדירו. היה עליו לעמוד בקשר הדוק עם נציגי השי" במרחבו, שנחשב עדיין לבכיר מבחינת מומחיותו בענייני הערבים המקומיים והמתנדבים שהציטרפו אליהם. אך היה עליו להישען על מקורותיו הוא: הכוחות במגע וכיתת הסיירים הכפופה לו ישירות. קצין המודיעין היה אחראי לזיום פעולות סיור להשגת מודיעין, לחקור שבויים, לרכז את הדיווחים מיחידות המשנה, למיין את הידיעות ולהעריכן, להפיץ מודיעין ליחידות לקראת מבצעים יוזמים, ולנהל מערכת רישום ודיווח שיטתית.

הצעד הבא היה קורס לקציני מודיעין, ראשון מסוגו. זרובבל ורמל (ארבל), קצין הסיירות של הפלמ"ח, מונה בתחילת ינואר למפקד הקורס, שנועד להיפתח כעבור חודש. תכנית הקורס כללה טופר-גרפיה וצילומי אוויר, עקרונות הטאקטיקה ויסודות התכנון, דע את האויב, תפקידי קצין המודיעין, שיתוף עם חיל האוויר, קשר וחבלה. לעזרתו של ורמל נקראו מדריכים, ששירתו כקציני מודיעין בצבא הבריטי. חומר ההדרכה היה ברובו בריטי. עם סיום הקורס הוצבו החניכים כקציני מודיעין בגדודים.

אחד המקורות העיקריים שעמדו לרשות המערך החדש של קציני המודיעין היו שבויים שנתפסו. בחקירתם ובטיפול בהם שררה הפקרות גמורה, שעליה התלונן כעבור זמן שאלתיאל באוזני בן-גוריון. ידיו הורה להגביר את המאמצים לתפוס שבויים כדי להשיג מהם ידיעות, והבהיר את נוהל הטיפול בהם: יש להעבירם לקמ"ן לחקירה, ועל הקמ"ן להתקשר עם קציני השי" הנוגעים בדבר. "חקירת השבויים תיעשה אך ורק על-ידי קמ"ן וקצין השי". אין איש מלבדם רשאי לחקור. מקור אחר לידיעות היה בתערות ומסמכים שנמצאו על גופות חללים ערבים בתום קרבות והיתקלויות. גם בעניין זה פירסם אג"ם הוראה לפיה יש להעביר מייד כל חומר מסוג זה לרשותם של קציני המודיעין. מקור חשוב אחר,

שלא נתגלתה בתחילה יזמה מספיקה לניצולו, היה לקחי קרבות של יחידות שבאו במגע עם האויב.

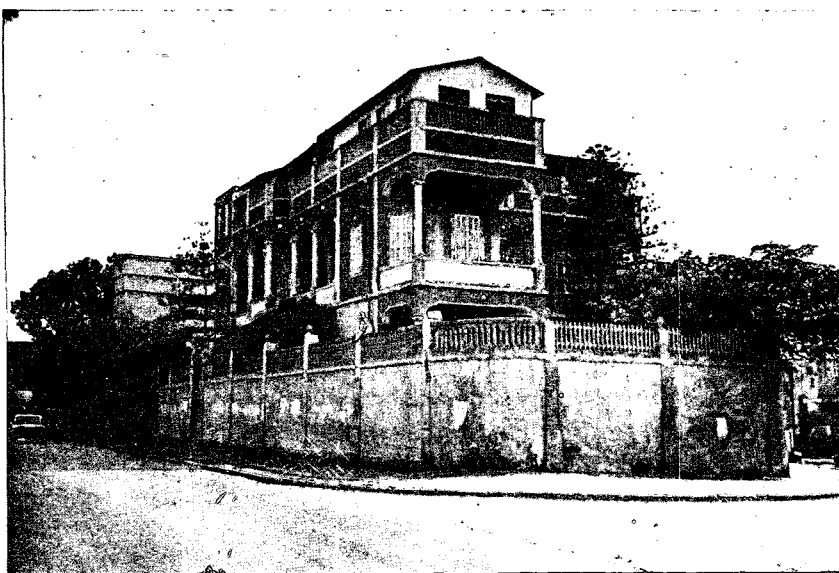
מפגר יותר היה המידע על השטח, או הקרקע — מרכיב חיוני בכל הערכת מודיעין צבאית. מודיעין השטח התארגן בהגנה עוד לפני שהוכרה חשיבותו של מודיעין על המערך. הוא מצא את ביטויו בפעולות סיירי הפלמ"ח, ואף בצילום-אוויר פרימיטיבי במצלמות אישיות פשוטות. במשך השנים נאגר חומר רב ממודיעים ומסוירים על כפרים ערביים שונים ורוכזו בתיקי כפרים, אולם הסעיף קרקע בתיקים עסק בדרך כלל בשאלות של בעלות. אובייקטים קרקעיים, כמו מקורות מים, נבדקו מנקודת מבט כלכלית. מושגים כמו צירי גישה ושטחים שולטים עדיין לא היו מוכרים כלל.

בפני המודיעין הצבאי, שמרכזו באג"ם, עמדה עדיין דרך ארוכה עד שיוכל להוות גוף המזין את הערכת המצב של הפיקוד העליון. בסוף 1947 ובתחילת 1948 נשען בן-גוריון בעיקר על חוות דעתם של המומחים לענייני ערבים — בסוכנות, בשי" ובמטה הכללי — שמומחיותם לא הייתה צבאית, אלא פוליטית, ונשענה על ניסיון ממושך של מגעים עם ערביי הארץ, הכרה של אורחות חייהם ומערכות היחסיים הפנימיים בין הגורמים השונים בצד הערבי, רגישות למנהיגיה ומידה רבה של אינטואיציה. כל אלה חסרו למפקדי ההגנה, שהזדרזו להגיב על פגיעות מבלי להבין, לעתים, שהללו נובעות מחשבונות פרימיים, נקמת-דם, ואפילו טעויות וחששות, והרחיבו את זירת ההתנגשויות למרחבים חדשים ושקטים עד כה (כמו הפעולה בחסאס ב-22 בדצמבר 1947), למגינת ליבם של אנשי השי", שחרדו לגורל יחסי שכנות שטופחו במשך שנים ארוכות, ולעתים גם היה שכרם בצידם מבחינה מודיעינית. חילוקי הדעות בין אנשי המטה לבין המזרחנים על טיבן של הפעולות היוזמות שבוצעו ועל הגיוןן עלו על פני השטח בדיון נרחב שכינס בן-גוריון בתחילת ינואר 1948 כדי לגבש את מדיניות התגובה.

מתוך הדיון התברר המחסור במודיעין מהימן, שניתן לבסס עליו החלטות שקריות, ונתגלו כפליזות וחוסר תיאום בתוך המערך המודיעיני. נשאלה השאלה מי קובע מהי ידיעה מבוססת? אליהו ששון טען כי ההגנה ניזונה ממודיעין שמקורו בילדים שהוצבו לצפות על תנועותיהם של הערבים, והחלטה על פעולה בהסתמך על מידע כזה היא חסרת אחריות. היו שאמרו כי "לפני פעולה על-

* או קצין המטה לענייני ביטחון-שטח במטה הכללי.

** פרדסן בעל קשרים נרחבים עם הערבים והמומחה לעניינים ערבים של מפלגת הימין האזרחי.

הבית הירוק שימש מפקדת המודיעין בתש"ח

של ראשי כנופיות ותיקים מנאמני המופתי. הכנופיות – מקומיות חרות – פריסתן, גודלן, הפיקוד עליהן, חימושן ותנועותיהן – נעשו עתה ליעד הראשון במעלה של מערכת איסוף ידיעות שעמדה לרשות היישוב. השמועות אמרו, כי חדרו ארצה כבר כאלפיים אנשי כנר פיות זרות. מדי פעם נתקבלו ידיעות על אותה כנופיה – בהבדלים קטנים וממקור רות שונים, אשר בהעדר מערכת ראיה לשמה לעיבוד ידיעות למודיעין, הביאו להפרזה בעצמת הכוח שחדר. סיכום כולל וברוק ראשוני של התארגנות צבא ההצלה בארץ נעשה רק באמצע פברואר, והתייחס בעיקר לעבר. לא הייתה בו הערכה על מגמותיהן של הכנופיות ויכולתן הצבאית. ידיעות הש"י בשבועות הבאים היו גרושות פרטים, לעיתים מוגזרים, או סותרים, על עצמת הכנופיות, פריסתן, נשקן ותנועותיהן. מדי יום נמסרו התרעות על כוונות תקיפה בנקודות שונות ברחבי הארץ; מדי פעם נודע על מצבורי נשק ועל ריכוזי כנופיות לקראת חדירתן, ועל פעילותם של אנשי המופתי בארגון כנופיות מקומיות. הש"י, שהרבה לעסוק בשאלת האמנויות של הכנופיות, כפיפותן והיחסים ביניהן, העריך כי חילוקי דעות פנים-ערביים בשאלת הפיקוד על הכוח שחדר מעכבים את הפעלתן. ידיעות רבות ציינו, כי הכנופיות חדרו אמנם לארץ אך בכונתן לפעול רק לאחר הפינוי הבריטי, כדי שלא להתנגש עם הצבא. בינתיים הן יתבססו באזורים הערביים של הארץ, ולכל היותר יבצעו כמה פעולות בהיקף מצומצם.

עד שכנופיה לא חדרה, הגיעה לבסיסה

בדרך כלל רק לאחר שהכנופיות חדרו והתבססו בשטחים שכוסו על-ידי מודיעי הש"י, וגם אז הייתה רמת הנגישות של המודיעים נמוכה מבעבר, ולרוב דיווחו על מה שהיה, ולא על מה שיהיה.

שמועות על הופעתם של "זרים" – ערבים ואירופים – נפוצו כבר בסוף דצמבר 1947. בראשית ינואר 1948 כבר עסקו השמועות בכוחות גדולים יותר – אלפי אנשים בפיקודו של קאוק'י, העומרים לחדור לארץ בתוך זמן קצר – והובאו לידיעת ההנהגה. לצד שמועות סותרות על תאריך הופעתו הצפויה של קאוק'י ועל תנועותיהם של כמה מנהיגים ותיקים של כנופיות במקומות שונים ברחבי הארץ באו ידיעות מהימנות יותר על נוכחותם של סורים ועיראקים בטול-כרם ובחיפה. ידיעות אחרות סיפרו על שוטרים ונטרים ערבים, וכן על חיילים מהלגיון ומחיל-הספר, העורקים, על נשקם, ומצטרפים לכנופיות. הגיעו ידיעות רבות על קצינים סוריים, עיראקיים ותורכיים, שחדרו לארץ, ומאמנים צעירים מקומיים בכפרים. כמה ידיעות עסקו בקצינים אירופים – גרמנים, פולנים, צ'כים, ואפילו עריקים בריטיים – המאמנים את הכנופיות. הידיעות לא היו בדוקות ועדיין לא אומתו. הבריטים – שלהם נמסר על כך – פקפקו באמינותן. ידיעות אחרות עסקו במאמצי הרכש של הערבים. התמונה שהצטיירה מהן הייתה של מאמץ נרחב למצוא מקורות אספקה באירופה.

בד בבד עם המשך ההסתננות של הכנופיות מעבר לגבול, התקדמה ההתארגנות של כנופיות מקומיות, בהנהגתם

ידי [צ"ל: על סמך] ידיעה – צריך ש"י ומדור ערבי לבדוק הבסיס. גלילי טען, כי "זהו סיפור פיקטיבי. דרושים אנשים קבר עים במטה המפקד... מי המייעץ למפקד: משה דיין, דוד שאלתיאל או אליהו ששון?" בן-גוריון הציע למנות ועדה שתציע מועמדים לשמש כיועצים לענייני ערבים ליד המח"טים, שתהיה להם סמכות לדרוש ידיעות ולבדוק אותן. בהצעה זו סוכם הדיון ולמחרת הביא שילוח לבן-גוריון את רשימת המועמדים, רובם אנשי הש"י, כשהוא עצמו משמש בתפקיד זה ליד המטה הכללי. מינוי "קומיסארים" לענייני ערבים ליד המפקדים יכול היה להיראות כהתערבות מבחוץ בשיקוליהם, ולפיכך מיהר גלילי להרגיעם. הוא הסביר את הצורך לקבל חוות-דעת מהיועצים לפני ביצוע פעולות, או לפני הגשת תכניות לאישור הפיקוד העליון, ועם זאת טרח להדגיש כי "סמכותו של היועץ – כאמור – מייעצת בלבד, וסמכות ההחלטה בידך. אולם תצטרך ליתן ביאורים לכשתידרש במקרה שהחלטת בניגוד לדעתו." פעולתו של הסדר זה הייתה תלויה במידה רבה ביחסים האישיים שנוצרו בין מפקדי המרחבים ליועציהם.

בראשית ינואר גובשה אפוא מדיניות התגובה כלפי ההתפרצות הערבית, ונעשה ניסיון למסד את שילוב המודיעין במבצעים. אולם ההסדר היה יפה לגבי העבר, ותוך זמן לא רב התברר כי אינו עונה על הבעיות המודיעיניות והמבצעיות החדשות. משהוהלט סוף-סוף בהנהגה המדינית והצבאית של היישוב – לאחר התלבטויות שנמשכו כחודש ימים – על קו פעולה כלפי ערביי הארץ, שוב לא ניצבו אלה לבדם במערכה.

למן סוף דצמבר 1947 החלו להסתנן לארץ המתנדבים הראשונים שהתגייסו בארצות-ערב. בתחילה הסתננו קבוצות קטנות של תומכי המופתי, יוצאי עיראק וסוריה, שנשלחו למוקדי הקרבות בערים המעורבות. בו בזמן התארגנו בעומק החלק הערבי של הארץ קבוצות צעירים, שיצאו להצטרף ללחימה בירושלים, בחיפה וביפו. בעקבותיהם החלו להסתנן לארץ דרך גבול הלבנון כנופיות מאורגנות יותר, מאלו שגויסו על-ידי קאוק'י, בשמה של הליגה הערבית, והיוו מאוחר יותר את "צבא ההצלה".

בכיסוי המודיעיני המסורתי של ערביי א"י לא היה כדי לענות באותה מידה על ההתארגנות מעבר לגבול וההסתננות דרכו. תחילה ניזון הש"י בתחום זה בעיקר משמועות; ידיעות מבוססות יותר הגיעו

באזור הערבי, והתמקמה בו, כמעט ולא היה ידוע עליה דבר. לאחר שהתמקמה, נודע בסופו של דבר על קיומה למודיעי הש"י בסביבה, וכעבור זמן-מה גם למפע"י ליהם; ומהם – לפיקוד המרחבי ולמטכ"ל. רק אז ניתן היה לחשוב על פעילות נגדה. גם אז היה המודיעין עליה לקוי, שכן המודיעים הכפריים לא התמצאו במספרים, אירגון צבאי, סוגי נשק וכלי-רכב, ולרוב גם לא הכירו את הזרים שהשתכנו בקירבתם, משום כך, לא נעשה ניסיון למנוע את חדירת הכנופיות, או לפגוע בהן בדרך. רק משהגיעה ההסתתרות שלב מתקדם ולממדים גדולים, והמידע עליה הלך והצטבר, יכול היה אגף המבצעים במטכ"ל לגשת לתכנון התגובה.

כעבור עשרה ימים הציג ידיו את התכנית למבצע היזום והמקיף הראשון במלחמת הקוממיות, מבצע ל"ה. בשורה של התייעצויות שקיים בן-גוריון עם המטה ועם יועציו המזרחנים, הסתייגו האחרונים מן התכנית. הם טענו, כי מבצע כזה יחיש את הפעולות הערביות ולא יפגע בגיעה של ממש בכנופיות. המבצע בוצע, בהיקף קטן יותר מן המתוכנן, בשני לילות באמצע פברואר. בראשון הותקפו כמה בסיסי כנופיות בסביבת יפו, ובשני פוצצו גשרים בגבול המזרחי והצפוני, ויחידת פלמ"ח פשטה על סאסע, כפר שנחשב בסיס של כנופיה שחדרה מסוריה, ועל שפרעם.

גם לאחר ל"ה הוסיפו המזרחנים לעמדם על דעתם, שאין לגרור את הערב בים להסלמה. מכוח נאמנות שיונתנו עליהם רק יחישו חדירה של כוחות נוספים, ואולי אף התערבות של צבאות סדירים:

ששון: אין אנו מעוניינים בהחשת כניסתם של "הפולשים" לפעולה. הם מטיילים בגיפיים ומוציאים כסף, גם מונעים אימונים חדשים, כי סומכים עליהם. אבל אם הם יוכו – ישלחו כוחות נוספים. בעיקר סומכים על כוחות "המלך", ולעת עתה לא פועלים. כוח זה של המלך לא יפעל לפני צאת האנגלים. אם בינתיים ייכנסו הרבה כוחות, לא יודקו לעבדאללה... לא הייתה לו תשובה משכנעת לסכנה הקיימת במתן אפשרות לכנופיות לצבור כוח ללא הפרעה ולתקוף במועד ובזמן שיבחרו.

היעדר כיסוי איסופי של האויב נעשה מטריד ומדאיג. בלט החוסר בכיסוי איסופי במדינות ערב עצמן. ככל שהסתמנו קווי

גבול מוגדרים בין החלקים היהודיים של הארץ לחלקיה הערביים, נעשתה התנועה ביניהם קשה. המודיעים הוותיקים לא היו כשירים למשימות איסוף מעבר לגבולות, ומלכתחילה – לא נועדו להן. נכבדים מעטים, שנשענו לעבר-הירדן, סוריה או לבנון, הביאו מידע כללי ולא שיטתי על הנעשה בהן, אך הייתה זו טיפה בים. הש"י ואנשי האגף הערבי במחלקה המדינית הרגישו, כי הם הולכים ומתנתקים ממוקורות המידע שלהם, והתקשו להעריך את כוונותיהן של מדינות ערב ואת פעילותן הצבאית. מסקנתם הייתה שאת עיקר פעולת האיסוף בארצות ערב יש לכוון, להפעיל ולנהל מאירופה. באי-רופה הוקמה שלוחת ש"י בסוף 1947, אך זו עסקה בעיקר במעקב אחר הפעילות הערבית (רכש וגיוס מתנדבים) בארצות אירופה, ולא בפעילות בארצות ערב עצמן.

בראשית מרס טען שילוח, לאחר שחזר משליחות באירופה, שמטרתה הייתה לברר עד כמה כנים הבריטים בכוונתם להתפנות מן הארץ, כי "רק מאירופה אפשר לרגל ארצות ערב. נמצא צרפתי או איטלקי שילך שמה וימציא לנו ידיעות". ששון תמך בו, והוסיף כי גם מגעים מדיניים עם הערבים ניתן עתה לנהל רק באי-רופה. טוביה ארזי, איש הש"י בחיפה, הציע להוסיף לאירופה את קפריסין.

פריסת מערך איסוף, שנבנה מן הארץ לאירופה ומשם לארצות ערב הייתה עניין ממושך וחלף זמן רב עד שנראו פירותיו. העדר מידע מהימן על הנעשה מעבר לגבול הוסיף להיות עקב אכילס של המודיעין בחודשים הבאים.

בינתיים למד המודיעין את הבעיות הכרוכות ב"צבא ההצלה". הפועתו של צבא זה בארץ יצרה בעיות חדשות, אולם בדרך כלל הצליח מערך המודיעין להתגבר עליהן, ככל שהכנופיות שהו זמן ממושך יותר בארץ, וככל שרבו המגעים בשדה בין ובין כוחותינו. אחת הבעיות החדשות הייתה סוגי נשק חדשים בזירה: מקלעים בינוניים וכבדים, מרגמות, שריון ניות, נושאי-ברן ותותחים. הללו לא היו מוכרים לכפריים ששימשו כמודיעים והשמועות והגזמות סביבם פרחו. כאשר המידע המצטבר הכיל יותר ויותר חומר צבאי וטכני, ולא רק מדיני והתרבותי, עלתה חשיבותו של מערך המודיעין הצבאי הצעיר, שבבנייתו הוחל בתחילת 1948, ואמצעי האיסוף הנוספים שהחל להפעיל. סיורי אוויר החלו לתפוס מקום חשוב יותר במעקב אחר הכנופיות. הכוחות במגע החלו בהדרגה להפעיל פה

ושם מודיעין-שדה (תצפיות וסיורים), ושבויים נתפסו ונחקרו. על מחלקת המודיעין באג"מ ניטל לרכז את הידיעות מגורמי האיסוף הללו, ולבנות מערכת מסודרת של דיווח, לעבדן למודיעין ולה-פיצן, לאחר ששולבו במידע שהתקבל ממקורות הש"י. היה עליה לספק את המודיעין הדרוש לעבדות מחלקות המבצעים והתכנון, והוטלה עליה אחריות לביטחון-שדה.

היקף הבעיות שעמדו בפני מחלקת המודיעין (עתה – אג"ם/3) גדל, ואילו צוותה היה קטן וחסר ניסיון מקצועי – מודיעיני, בפרט, וצבאי בכלל. הוא ניוון ממערכת מקורות שהייתה חסרת ניסיון באותה מידה, ועבר זמן עד שתהליך ארגונו וגיבושו של המודיעין הצבאי הראה תוצאות.

באמצע מרס התרבו הידיעות ממקורות הש"י על תותחים בידי האויב. מקורן היה בדרך כלל בשמועות, שנפוצו כאשר צינור גדול נראה בכפר זה או אחר. יחד עם זאת היה ידוע בעיקרון על מאמצים שנעשו לרכוש ארטילריה ל"צבא ההצלה", וקשה היה לפסול את השמועות על הסף. תותחים בשלב זה של הקרבות היו עלולים להקנות ל"צבא ההצלה" יתרון משמעותי, שכן בידי היישוב לא הייתה תשובה מתאימה לסוג נשק זה. אג"ם/3 העביר לש"י, לכוחות במגע, לחיל האוויר וליחידת המסתערים צי"ח (צינור ידיעה חיונית) בעניין התותחים:

ידיעות:

1. החל מ-12 במארס מגיעות ידיעות ממקורות שונים על מצב-אות תותחים (הסוג – בלתי ידוע) בידי הריכוזים השונים של האויב. כמקומות ריכוז עיקריים של נשק זה מציינים את סביבות טובאס, ג'בע וקבטיה (יאטה ליד חברון?).
2. לפני כעשרה ימים הודיעו ידיעה הנראית כמוסמכת שביאהודיה (על-יד תל-ליטווינסקי) ישנם שני "תותחים קלים".
3. ב-14 במארס הגיעה ידיעה... שלסאלאמה (כפר) הגיע תותח (מסוג ב"י)...
4. במשך כל יום 14/3 נחקרה הידיעה האחרונה וסוכמה על-ידי אנשי ש"מ:
 - א. אין לקבוע בבירור מצב-אותם של תותח או תותחים בסאלאמה.
 - ב. הנשק שנמצא ביאהודיה

הוא "כנראה" רובים אנטי-טנקיים.

ג. במפקדת חסאן סאלאמה על-יד רמלה נמצאים כמה תותחים "קלים" (?)...

ידועה נוספת על כך אומרת שהתותחים מורכבים על מכונות משוריינות מטיפוס של "מכונות שריון קלות" שבשימוש המטרה והצבא.

ד. ישנם כל הסימנים לכך שהערבים מנסים לבנות "בליסטרה" לזריקת פגזים...

הערכת הידיעות

- כל הידיעות שנמסרו בנידון עד כה אינן בדוקות באופן יסודי, ויתכן שהינן באות ממקור תעמולתי ומטרתן לעורר מבוכה.
- ישנם גם כל היסודות להנחה שהאויב... עלול לקבל גם תותחים. לפי המשוער יהיו אלה תותחים מהטיפוס של 2-6 ליטראות, ויתכן גם בודדים בני 25 ליטראות...
- האויב יחדש בוודאי דרכי ואמצעי הטרדה יותר יעילים מיריות ומיקוש רגיל וכתוצאה מזה יפעיל, במקרה של מחסור בתותחים ממש – בליסטרות אות מתוצרת ביתית...

בהסתמך על ניתוח זה הורה אג"ם ליחידות לנקוט שורה של אמצעים, במיוחד בתחום ההתבצרות, ולגלות עיר-נות מיוחדת לאפשרות מציאתם של תותחים בידי האויב ולדווח עליהם מייד. מרבית הנוגעים בדבר לא ראו תותח מימיהם. מודיעי הש"י הרבו בשבועות הבאים לדווח על תותחים וסוגי נשק כבד אחר במקומות שונים, ואף ניסו לספר על סוגיהם ונתונייהם, אך לידיעות לא נלוותה הערכה כלשהי (פרט לדירוג מהימנותו של המקור), ומי שטיפלו בידיעות – בש"י או באג"מ/3 – לא היו בעלי רקע מקצועי מספיק להעריך אותן.

בסיכומים היומיים של הש"י לא ניסו לקשר בין הידיעות השונות, להשוותן לאמתן ולהוציא משמעויות ומסקנות מהן. הידיעות הובאו בצורה גולמית כמעט, ומוינו ראשונית לידיעות העוסקות ב"לוחמים", ב"תכונה" (התרעה) וב"נשק". סוג רביעי נקרא "הידים", ועסק בתגובות ברחוב הערבי לקרבות ולתוצאותיהם. לעתים, נוסף מדור חמישי – ידיעות

כלכליות על קשיי המשק הערבי ובעיות התחבורה שלו.

למודיעין הצבאי לא היו כל אפשרויות איסוף בארצות ערב, אולם במסגרת ההכנות לקראת התערבות אפשרית, או פלישה, נדרש מידע על הכוחות העומדים לרשותן. עוד באוקטובר 1947 התבקש הש"י לאסוף מידע על צבאות ערב. היה זה לפני פרוץ המאורעות, ובלחצם של אלה נאלץ הש"י להתרכז באירועים המקומיים, ולא הרחיב את מערך האיסוף שלו אל מעבר לגבולות ואל סוגי הידיעות שנדרשו על הצבאות הסדירים, שטרם נכנסו למערכה. צי"ח דומה על חילות האוויר הערבים ניתן לש"י ביזמת שירות אוויר, שביקש לרכז את כל הידוע על המבנה הארגוני, הפריסה וסדר הכוחות שלהם. התשובות הסתמכו בדרך כלל על פרסומים גלויים, ובהכרח היו חסרות או לקויות. סקירה דומה נתקבלה בראשית מאי על הצי המצרי.

הכוונות של מדינות ערב, הכנותיהן ויכולתן להתערב בא"י נעשו בהדרגה, למן ראשית אפריל 1948, לשאלות המרכזיות, שאתן היה על מערך המודיעין להתמודד, ועדיין ללא כלים מתאימים. המומחים לענייני ערבים נתקעו ברובם בירושלים ונותקו ממרבית מקורות המידע שלהם. הערכותיהם התבססו בעיקר על קריאת עיתונים, על ניסיונות להבין בין השיטין ועל השערות. הניסיון לחדש את ההידברות עם עבדאללה נדחה על הסף, על רקע דיריגאסין וכיבוש טבריה וח'יפה. גם הקשרים המסורתיים עם נכבדים ערבים ארצישראלים, ששימשו מקורות מידע בעבר, נפגעו קשה. רבים מהם ברחו מן הארץ ואחרים חששו להיפגש. מודיעין עים נתפסו בצד הערבי, ואחרים נהרגו על-ידי כוחותינו בשעה שניסו לחצות את הקווים. כך נותק הקשר עם מודיענים נוספים, שחששו לחייהם, ומערך הסוכנים נחלש. המזרחנים התקשו לעקוב אחר הנעשה בצד הערבי, במיוחד בדרגים הגבוהים יותר, מהם ניתן ללמוד על כוונות, ואפילו התקשו בשחזור הוויקה והכפירות בין המפקדים הערבים השונים. בעקבות כינוס הוועדה המינימלית של הליגה הערבית בקאהיר בעשרה באפריל, הודיע הש"י כי:

... מצבה של ארץ-ישראל אחרי ה-15 במאי מדאיג את אנשי החבר [הערבי]. הוועדה הפוליטית החליטה כי יש להקים מפקדה ערבית עליונה, מורכבת מראשי המטות הערבים, והיא תקבע את הדרך להבטחה ושמירה על ערביי

ארץ-ישראל לאחר הפינוי [הבריטי]. החלטה זו ממשיכה את הקו שנקטו בו בליגה לגבי שאיפות ההשתלטות החד-צדדית של המופתי... והליגה ממשיכה לשמש פטרון כללי לערביי ארץ-ישראל... בא-כוח הוועד הערבי העליון מסר דין-וחשבון על המצב בארץ והדגיש את ההכרח למהר ולשפר את הכלים למלחמה ואת השיטה הצבאית בארץ. הוחלט על משלוח נשק לערביי ארץ-ישראל....

ידיעות ראשונות מן השטח על אפשרות של התערבות הגיעו למן מחצית אפריל, ועסקו בעיקר בלגיון הערבי. הלגיון חנה בארץ, והתערבותו נראתה סבירה ביותר. ההחלטה הבריטית לפנותו עד ל-15 במאי לא הייתה ידועה, ואף לא עמידתו של הנציב העליון בלחצים שהר פעלו עליו בעניין זה לאחר המפלגות הערביות באפריל. לצפיית להתערבות הלגיון נוספו עתה ידיעות על כוונותיו לכבוש את משטרת עיראק-סוידאן וכי "הבריגאדה הממוכנת של הלגיון תהיה הראשונה לפלישה לאזור הערבי". ב-20 באפריל החלו להגיע ידיעות, שקיבלו חיזוק בימים הבאים, על לחצים המופעלים על עבדאללה להפעיל את הלגיון בארץ, הן מצד ערבים בארץ והן מצד מדינות ערב אחרות. הש"י העריך, כי אם אמנם תבוא עזרה מבחוץ ל"צבא ההצלה" ולערביי הארץ המובסים, הרי הלגיון יהיה מקורה העיקרי, ואולי היחיד.

ידיעות שהצביעו על הכנות להתערבות, או פלישה של צבאות ערב הסדירים נבלעו בתוך הרבה ידיעות על הכנות, "צבא ההצלה", הפינוי הבריטי ופעילות רכש של הערבים, ובעיקר ידיעות על המבוכה והבהלה בצד הערבי בעקבות מפלותיו במשמר-העמק, במבצע "נחשון", בטבריה ובח'יפה.

המעקב אחר העיתונות הערבית הביא למסקנה כי יש אמנם לעפות להידוק הקשרים בין כוחות הלגיון הנמצאים בארץ ל"צבא ההצלה", אך אין להביא בחשבון פלישה לפני הפינוי הבריטי:

...כאן המקום לציין שהידיעות על התערבות קרובה של הצבאות הסדירים הערביים... היו מוגזמות ומסולמות במידה רבה. צפואות פחה לא הכריזו, כי הצבאות יתערבו לפני ה-15 במאי. רק "הביע" את הסברה כי הצבאות יתערבו בתאריך לא מאוחר מה-16 במאי....

ב-30 באפריל נפגשו בורקא שבעבר-

חיים הרצוג פיקד על המודיעין מסוף 1948 ועד 1950

אסר בארי המפקד הראשון של המודיעין

שאן בשני ראשים: האחד יחסל את ישובי העמק והשני ייכנס למשולש, ויתקוף את עפולה מדרום. בשלב השלישי תנותק תל-אביב מחיפה בפריצה מן המשולש לכיוון הים ואילו כוחות הלגיון ביריחו יתקפו את ירושלים, ינעו דרומה לעבר חברון ובאר-שבע, ויתחברו עם המצרים. הערכת אג"ם 3/ הייתה:

צבאות ערב יעמידו לפעולה הזאת כ-15 אלף לוחמים. כוונת ההתקפה היא להכניע את היהודים ולהכריחם לקבל סטאטוס של מיעוט במדינה ערבית בגבולות התיישבות המתאימים בערך לתכנית מוריסון. אין עדיין שום הסדר על העתיד המדיני של המדינה הערבית...

הערכת אג"ם 3/ פחות משבוע לפני התאריך הקובע, לא דמתה כלל לפלישה שבוצעה. הסיבות לכך – התבססות על ידיעות בלתי מהימנות ובלתי בדוקות ושינויים תכופים שהכניסו הערבים עצמם בתכניתם בחדש מאי 1948.

ימים אחדים לפני הפלישה אורגן מחדש אגף המבצעים, אולם הדבר לא השפיע על מבנה המודיעין ומקומו היחסי בתוך האגף. המודיעין נותר ענף מצומצם וחסר כלים משלו, לאיסוף, לעיבוד ולהערכה. מערכת דיווח לא מנוסה ואמצעי קשר לא מפותחים גרמו לכך שידיעות מסויירות-אוויר הגיעו באיחור ניכר, וההערכות הוסיפו להסתמך בראש וראשונה על

ביל לפלישת צבאות סוריה ולבנון. על העיראקים היה ידוע, כי כוחותיהם מتركזים ברוטבה (בציר בגדאד – מפרק – חיפה) ובמפרק, ומטוסייהם מגיעים לרבת-עמון. אשר לחזית הדרומית, שם הדגיש אג"ם 3/ את הנוכחות של מתנדבים מצרים במגידל, בעזה ובחן-יונס, אך ביטל את הידיעות על ריכוז כוחות הצבא המצרי באל-עריש.

בהסתמך על המידע שעמד לרשותו ניסה אג"ם 3/ להעריך את תכנית הפלישה הערבית:

שלב א: פלישת כוחות סורים דרך גזרת תרביחה – מלכיה, כוחות לבנוניים בגזרת רס-אל-נאקורה – חניתה, כוחות עבר-הירדן בגזרת גשר בנות-יעקב – בניאס במגמה של: (1) ניתוק הגליל העליון. (2) חיסול היישובים חניתה אילון בגליל המערבי. כוחות אלה יתאחדו בגזרת עכו – שפרעם לשם התארגנות להתקפה על חיפה. תפקיד חיסול הנקודות בגליל העליון יוטל על כוחות מקרמיים בעזרת תגבורת אפשרית של כוחות הפלישה, אולם הכוח העיקרי הפולש לא יתעכב... אלא ינסה להגיע במהירות לגזרת עכו – שפרעם.

בשלב שני, העריך המודיעין, תותקף חיפה לאחר שתנותק מן העמק, ובאותו זמן יפלו העיראקים בגזרת צמח – בית-

הירדן הרמטכ"לים של צבאות ערב, ודנו בשאלה מהו סדר הכוחות שיידרש להתערבות צבאית סדירה בא"י. כעבור ימים אחדים הציג הרמטכ"ל הסורי תכנית פלישה. לאחר מכן, משהחליט עבדאללה להצטרף לכוחות הפולשים, שונתה התכנית לפי דרישתו. הלגיון (שעל-פי התכנית הסורית נועד לתקוף בציר גשר שיח' א-חסיין – בית-שאן – נצרת – ואדי ערה – נתניה) הועבר לגזרת ירושלים – שער הגיא ולהר חברון.

ידיעות כלליות על תכנית הפלישה החלו להגיע מתחילת מאי, כשבמרכזן הלחצים המופעלים על עבדאללה להצטרף לקואליציה של שאר מדינות הלגיון הערבית. באותה תקופה הגיע למחלקה המדינית, ממצרים דרך אירופה, מסמך שתיאר בקווים כלליים את תכנית הפלישה. ממקורות שונים הגיעו ידיעות על ריכוז כוחותיו של הלגיון ביריחו. תנודותיו של הלגיון לקראת פינוי פורשו כהתפרסות לקראת התערבות במערכה. למן תחילת מאי החלו להגיע ידיעות, שתחילה התייחסו אליהן בהסתייגות, על זרימת כוחות אוויר ויבשה עיראקיים לעבר-הירדן. מקור (שדירוג מהימנותו נמוך) מסר על היערכות כוח לבנוני בסמוך לגבול, ומסרתו לתקוף את חניתה. עד עתה טבעו הידיעות על כוונות הפלישה ועל ההכנות לקראתה, בים של ידיעות שעניינן הכנופיות בארץ, התגובות למהלכי הקרבות, ההתמוטטות של ערביי א"י ובריחתם מן הכפרים ומן הערים המעורבות. רק בתשעה במאי ניסו לסכם את הידיעות שעניינן פלישת הצבאות הסדירים ולהעריך. מירב הידיעות עסקו בריכוזי הצבא הסורי, ואג"ם 3/ התקשה להפריד בין ידיעות שעסקו בהכנות לפלישת הצבא הסדיר לבין ידיעות על תגבורת הכנופיות בצפון הארץ במתנדבים מסוריה. מדי פעם, גם התערבבו בידיעות הסורים עם העיראקים. על צבא לבנון היה ידוע, שהוא מתרכז בנאקורה ולרשותו 48 משאיות; לוחמיו הם צ'רקסים ברובם, ותכניתם מתואמת עם הסורים.

תהליך הפינוי של הלגיון מהארץ נעשה עתה ברור יותר, אם כי המודיעין התקשה לפתור את הסתירה בין הידיעות השונות. "... מצד אחד הוחזרו כוחות רגלים של הלגיון מהארץ לעבר-הירדן וסבורים כי עד ה-15 במאי יוחזרו מן הארץ כל יחידות הלגיון... מצד שני יש ידיעות על ריכוזים גדולים... בעיקר ביריחו. הידיעה מדברת על 5,000 איש עם משוריינים". ידיעה אחרת מסרה, כי כוונת הלגיון לתקוף ישובים בצפון הארץ, במק-

ידיעות מסוכני הש"י. ידיעות אלו נערכו עדיין בערבוביה עם תנועות כוחות "צבא ההצלה" וכנופיות מקומיות, אולם החלו לבלוט מתוכן יותר ויותר.

הערכת הש"י – להבדיל מזו של אג"ם/3 – נשענה בעיקר על ידיעות מעבר-הירדן וראתה לכן את הלגיון והצבא העיראקי ככוח הפולש העיקרי, תוך התעלמות משאר הצבאות. הש"י היה מעודכן בתכנית הפלישה בגזרה הירדנית-עיראקית כפי שהתכוונו אמנם לבצע ב-15 במאי.

רק ב-12 במאי החל הש"י לבדוד את הידיעות על ההכנות לפלישה ולטפל בהן בנפרד מן הידיעות על הכוחות המקומיים והמתנדבים הזרים. באותו יום דיווח על קיומו של מטה משותף ללגיון ולצבא עיראק, אך "אין מטכ"ל מאורגן עדיין לכל ארצות הלילה". ב-13 במאי נוספו פרטים על הצידוד של הכוח העיראקי במפרק.

ידיעות אחרות מסרו, כי המצרים מתקדמים צפונה, וככל הנראה התכוונו לכוח "האחים המוסלמים", שחדירתו הקדימה במעט את הפלישה. למחרת הגיעו ידיעות נוספות על הפעילות המצ'רית ביבשה ובים, והתערות על אפשרות תקיפה עיראקית מן האוויר. ב-14 במאי באה התרעה מפורשת שמקורה בירדן: "הלילה עומדים להתקיף התקפה אווירית את תל-אביב. 4,000 עיראקים ולגיון ערבי יפלו הלילה לארץ... לוחמים יבואו בדרך החדשה יריחו – רמאללה...". באותו יום הכריז אגף המבצעים במטכ"ל על הפעלת מצב הכוננות, שנועד לקדם פני פלישה. בחצות נודע, כי הלגיון נכנס לנהר ריים, ומאיים על גשר, וכוח נחיתה מצרי נמצא בים מול מג'דל. אך גם עתה לא הייתה התמונה ברורה כל צורכה; את ציר הפלישה הסורי זיהו עתה בבטיחה. הידיעות על הפלישה שעמדו לרשות המטה הכללי היו אפוא כלליות, מעורפלות, ובלתי מדויקות. מצב דומה, אם לא חמור מזה, שרר ביחידות בשטח, שעליהן היה לבלום את הכוחות הפולשים. בהעדר תודעה של סכנת פלישה – בנגב לא חשבו להציב תצפיות על הצירים. גם לא נוצל אמצעי איסוף חשוב, שעמד לרשות חטיבת הנגב, ויכול היה להביא מידע על הכנות המצרים ותנועותיהם: סיורי-אוויר של "טיסת הנגב" נוצלו בעיקר להספקת מודיעין-תוך-כדי-הקרב ליישובים בשעה שהותקפו, אך לא לאי-סוף בסיסי וארוך-טווח.

ב-15 במאי נמצא אפוא הצבא מתמודד עם אויב, שמבחינה פסיכולוגית – לפחות – היה בלתי צפוי. המידע הבסיסי

עליו היה קלוש ומיושן; המידע הקונקרטי על כוונותיו ותכניתיו היה כללי ומעורפל; המידע על דרכי ארגונו, צידו ותורת הלחימה שלו היה לקוי בחסר רב, ולעתים לא היה קיים כלל וודאי שלא תורגם לתשובות מבצעיות של כוחותינו. מערכת המודיעין של הצבא לא הייתה מסוגלת גם לספק את הנתונים – הבסיסיים והשוטפים – תוך כדי הלחימה בתקופה הראשונה, עד להפוגה. לא עמד לרשותה – בארץ ומחוצה לה – מערך איסופי, שיכול היה לדווח מבעוד מועד על פעולות הצבאות הערבים, כוונותיהם ויכולתם. היא לא הייתה מסוגלת לעבד את הידיעות שהצליחה להשיג: להש' וותן, לאמתן, ולברור מביניהן את העיקר החשוב. מערכת ההפצה והדיווח שלה הייתה עדיין בחיתוליה, ומעט הידיעות שהגיעו זכו למידה מסוימת של עיבוד הגיעו לכוחות הזקוקים להן באיחור.

בימים הראשונים לאחר הפלישה נשען המודיעין כמעט בלעדית על שידורי הרדיו הערבי ועל דיווחי סוכנויות הידיעות מברית ערב. המקורות האחרים היו ספורים: דיים ובדרך כלל היו בדיעבד. לא ניתן היה כמעט להפעיל סיורי אוויר בגלל העליונות האווירית של האויב. דיווחי הכוחות במגע היו מקוטעים, והגיעו באיחור. כתוצאה מכך – נוצרה תמונה מבלבלת של פעילות האויב בחזיתות השונות, ועבר זמן ממושך יחסית עד שאותרו מאמציו. בהעדר מידע שוטף על כוונות האויב ותנועותיו, התבססו ההערכות על ידיעות שהגיעו בשבועיים שלפני הפלישה ועל ניחושים.

מבדיקת הסיכומים היומיים של אג"ם/3 ושל הש"י, ומן הרישומים ביומנו של בן-גוריון, מתברר כי רק שבוע ויותר לאחר הפלישה החלה התמונה להתבהר. עד אז נדמה היה כי הלגיון הוא הנמצא ופועל כמעט בכל הגזרות: בעיראק סידאן, בבאר שבע, בגוש עציון במשולש, בסרפנד ואף בעמק הירדן. טיבן של הידיעות ורמת עיבודן השפיעו באותם ימים לא רק על תמונת-המצב המבלבלת שנוצרה בפיקוד העליון, אלא גם על מיבצעי היחידות. ערב יציאתה לקרב לטרון הראשון ניזונה חטיבה 7 ממודיעין שסופק לה על ידי המטכ"ל ויכלה להסיק ממנו כי היא יוצאת לקרב נגד כנופיות, ולא נגד הלגיון, אך נגד אלפים רבים של לוחמים, חמושים בעשרות תותחים. מ-25 במאי ואילך החלה להצטייר תמונה של הצבאות הפועלים וגבולות הגזרה ביניהם ביתר דיוק – פרט ללגיון ולעיראקים, שנתפסו כצבא אחד. בסוף מאי החל המר

דיעין להביא נתונים מארצות ערב עצמן, ובעיקר על תגבורות לצבאות שבארץ. כיסוי טוב במיוחד היה על תנועות הצבא מעיראק לארץ. גם אז הסתמך עדיין המר-דיעין בעיקר על האזנה ועל דיווחים מן הכוחות במגע:

... עזרא הלמר, קצין מודיעין: אוסף חומר של האזנות (יש בתל-אביב מרכז האזנה) במפקדות הערביות בארץ ובארצות השונות. ידיעות מהחטיבות (אלחוט, טלפון, דר"ח בכתב, שליח בע"פ). עזרא מכין שני דו"חים: דר"ח פעילות שלנו, כרגע פעם ביום... נשלח בכתב לכל החטיבות. דר"ח שני יוצא בכל בוקר, פנימי, רק לשלושה אנשים: יגאל, מונדק ובר. זה נערך בבוקר, וכולל סיכום של שתי החזיתות, בדרום ובצפון, לא רק פעולותינו ופעולות האויב. אלא כל האזנות וידיעות אחרות על כוונות האויב, תכניתיו וכו'.

מרכז ההאזנה הוקם ערב הפלישה, ונועד לקיים גם בסיסים מרחביים. בינתיים הזרים המרכז חומר גולמי, שקשה היה לנצל עוד במשך תקופה ארוכה.

שבויים שנלקחו בקרבות ונחקרו החלו להוסיף פרטים על היערכות האויב, אולם הניסיונות להפעיל מסתערים בימים הראשונים לאחר הפלישה לא עלו יפה. שניים מאנשי היחידה שחדרו לעזה, נתפסו ב-22 במאי והוצאו להורג, לאחר שהוואשמו בהרעלת בארות. מודיעי הש"י לא היו כשירים ומאורגנים לכסות תנועה של צבאות סדירים, ולדיעותיהם הייתה מהימנות מוגבלת בשל אי הכרתם את מבנה הצבאות וחימושם.

באחד ביוני הוקם במחלקת המודיעין באג"ם ענף שירכו ויעבד את החומר הבסיסי על צבאות ערב ועל מטרות צבאיות וכלכליות במדינות ערב. ממנו צמחו מאוחר יותר מדורי המחקר על הארצות השונות. בראשית מאי אורגן הקשר עם העיתונות, המקומית והזרה, ביחידת קשר לעיתונות שהוכפפה לאג"ם ובעקבות זאת מונו כתבים צבאיים ליד היחידות, שמאוחר יותר הוכפפו לקציני היחידות החטיבתיים. היחידה ללוחמה פסיכולוגית, שעל הקמתה הוחלט עוד במרס, הוכפפה אף היא לאג"ם במאי 1948. גורמי האיסוף, העיבוד והפעולה השונים הופעלו במסגרות שונות וללא יחידות אחת מתאמת שקבעה סדרי עדיפויות.

* קציני החזית באג"ם/מבצעים (פסטרנק מונדק ישראל בר).

במהרה התברר, בלחץ הקרבות, כי יש להפריד את המודיעין הצבאי מן המודיעין הפוליטי, לבנותו כמערכת אחת ולהפקידו בידיים מקצועיות. כותב בן-גוריון:

... ביררתי עם ראובן [שילוח] ואיסר [בארן] ריאורגניזציה של ש"י... יש להקים ש"י צבאי על-ידי המטה תחת רשות איסר [בארן] וויזאן [חיים] הרצוג. ש"י פנימי תחת איסר [הראל] ויוסף י. הש"י הצבאי במטה יהיה אחראי גם לביטחון (זהירות), צנורה ואנטיריגול. ש"י מדיני חיצוני – ראובן יעמוד בראשו ויהיה כפוף עם תום המלחמה למשרד הביטחון, אחר כך אולי למשרד החוץ.

הרגשת הצורך ברפורמה במבנה המודיעין התחזקה כאשר אחדים מבין המפקדים הבכירים בשדה הצביעו על העדר מודיעין כעל אחד הליקויים העיקריים שבלטו בשלב זה של הקרבות למן הפלישה ועד להפוגה. משה כרמלי ציין, כי "... גילוי יכולתו של האויב הביא אותנו למשבר טאקטי. עוצמת האש של האויב עלתה בשבועות האחרונים, תחמושתו היתה רבה וציודו כבד... הרעשה שלנו ואבידות קשות של האויב לא הניסו אותנו". נחום שריג"י טען, כי "אין ידיעות על הסביבה ועל האויב. האזנה לא מספיקה. מהפיקוד לא נתקבלו ידיעות – והן חשובות, בייחוד במיעוט כוחנו. לא הייתה כל תכנית נגד פלישה. לא ידענו מהי תכנית האויב: מסע בזק או כיבוש מרחב? מהן תכניות האויב עכשיו?... שלמה שמיר" אמר, כי "אין מודיעין צבאי – בלעדיו קשה להילחם..." כמוהו טען גם יצחק שדה, "חוסר אינפורמציה על האויב מחבל במלחמה". גם אליהו בן-חור התלונן, כי "לא מעריכים תצפית בשדה המלחמה. אין שירות מודיעין וריגול..."

איסר בן-צבי, חבר לשעבר במפקדה הארצית של ההגנה, הציע לבן-גוריון להפריד בין הביטחון למודיעין: "איסר מציע איסר הלפרין [הראל] ממונה על ש"י פנימי, ואיסר [בארן] יהיה ממונה על מודיעין צבאי". עתה עלה שוב שמו של חיים הרצוג כמועמד לתפקיד בכיר בארגון מערך המודיעין.

במסגרת רפורמת המינויים שתוכנן בסוף יוני החליט בן-גוריון לשנות גם את מבנה מערך המודיעין. לאחר התייעצות עם שילוח ודורי הורה לפרק את הש"י

ומחלקת המודיעין ולהעביר את סמכויותיו לגופים אחרים. ביניהם היה "שירות המודיעין", שנשאר כפוף לאגף המבצעים ותפקידיו הוגדרו כ"מודיעין קרבי; ביטחון מבצעים [שדה] וריגול נגדי; צנורה והאזנה". השינוי היה כאשר המתוחות בין בן-גוריון למטה הכללי הגיעה לשיאה. ידן – שכל הנראה לא נועצו בו בכל הנוגע לפירוק – ראה בצעד זה פגיעה באגפו (שבו נכללה מחלקת המודיעין) ופגיעה אישית בעוזר הלאומי, ראש המחלקה. הוא דרש ממת"מ – הכפופה לצבי איילון "... להוציא הוראה כי עד למינויו של איסר [בארן] כראש שירות מודיעין, מחלקת מודיעין של האג"ם שרירה וקיימת ויש לפנות אליה בכל ענייני אג"ם/מודיעין". לאחר שבן-גוריון שב לעבודה סדירה, הוא מיהר להשלים את הסידור החדש של מערך המודיעין. יחד עם ראובן שילוח נקבעו התפקידים של איסר והרצוג. הם יעסקו במודיעין צבאי קרבי, ביטחון הצבא וריגול נגדי, האזנה, צנורה, פעולות מיוחדות. יהיה להם שירות מרכזי וישרותים בחטיבות. איסר בארי ינהל הישרות, עוזרו הראשי יהיה הרצוג וגם ייצג הישרות במטה. אנשי המחלקה היערכית של הש"י התפצלו. חלקם המשיך באגף החקר של משרד החוץ וחלקם – כמו ג'יבלי, דוד קרון, שמואל טולדאנו – המשיכו בשירות המודיעין. כעבור שבע פורסם רשמית דבר הקמתו של הישרות החדש בחזר של ידן, שהדגיש את זיקת הישרות לאג"ם, הסביר את תפקידיו, ציין את המינויים של איסר בארי לראש הישרות ושל ג'יבלי, לראש הענף הקרבי, התעלם מתפקידו של הרצוג, והזכיר את חלקו של עוזר הלאומי בפעלת מחלקת המודיעין של אג"ם מראשית המלחמה ועד עתה. הקמת שירות מודיעין ציינה נקודת מפנה בהתפתחות מערך המודיעין בכלל, ואת ראשיתו של מודיעין צבאי מקצועי. עם הקמת הישרות בטלו קציני הש"י הגליליים והיועצים לענייני ערבים ליד מפקדי החטיבות. הדגש בעבודת המודיעין עין הוטס מן המזרחנות אל הצבאיות. אמצעי האיסוף גונו מאור. מאמץ רב הושקע בפיתוח מודיעין השדה ולצידו האזנה, ומודיעין טכני. יחידת המסתעררים, שהופעלה עד עתה על-ידי מטה הפלמ"ח, הפכה ליחידה המבצעית של שירות המודיעין. הדגשים החדשים מצאו את ביטויים בתקן שירות המודיעין, שפורסם על-ידי מת"מ כעבור ימים אחדים. מקום חשוב במערך המודיעין הצבאי תפסו, כל עוד עמד בראשו איסר

בארי, נושאים הקשורים לביטחון – צנורה, ביטחון-שדה וביטחון-פנים. המשקל היחסי של אלה הלך ופחת לאחר שסיים בארי את תפקידו. ביטחון-פנים שהיה כרוך במעורבות פוליטית (בתחום הערבי ובתחום היהודי) הוצא מן המודיעין הצבאי בכלל, ואילו הצנורה וביטחון שדה הפכו לענפים הפחות חשובים בו. עם כניסתו של חיים הרצוג לשירות המודיעין, הוא החל לבנותו על פסים מקצועיים בתחומים השונים. לשם כך החל לגייס לעזרתו קבוצה של קצינים ואנשי מקצוע, שעסקו בנושאי מודיעין שונים בצבא הבריטי בתקופת מלחמת העולם השנייה, והשתלבו עתה בענפי הישרות יחד עם אנשי הש"י לשעבר, עם קציני הסיירים והמסתערבים של הפלמ"ח ועם קציני המודיעין, שהוכשרו בקורס הקמ"נים הראשון. אחד הקצינים הראשונים שהרצוג גייס היה אריה סימון, ששימש קצין מודיעין בגדוד הראשון של החי"ל ובמטה הבריגאדה. סימון לא שולב במערך המודיעין בראשית הקמתו, ושימש מג"ד בחטיבת "קריית" הרצוג. דרש להעבירו לישרות, על-מנת שישמש סגנו של ג'יבלי בראש המודיעין הקרבי, וינהיג בענף זה את שיטות העיבוד, הסיור כום וההפצה שלפיהן עבד בצבא הבריטי. מן האוניברסיטה בירושלים בא פרופ' אברהם רייפנברג, מומחה לתורת הקרקע, שעד כה לא נמצא שימוש לכישוריו בצבא. עתה נקרא לעמוד בראש ענף מחקר השטח של הישרות החדש. גרשון דרור, ששירת בצנורה הצבאית הבריטית ולמד את דרכי עבודתה, הועמד עתה בראש הצנורה. המתמטיקאי פרופ' גיליס, ששירת במערך ההאזנה הבריטי ועסק בפיתוח צפנים, הצטרף לענף המודיעין עין האלחוט, שפעל עד כה בצורה מאורלתת ובלתי שיטתית. הצטרפו אליו כמה מאנשי היחידה להאזנה טאקטית ב-RAF, שהורכבה בעיקר מיהודים ארצישראלים יוצאי מרכז אירופה. קרל קוסמן, נעשה קצין המערך בענף המודיעין הקרבי, וריכו את עיבוד המידע על צבאות האויב. סיומה סלובינס, שהיה קצין מודיעין בגדוד השני של החי"ל, הצטרף אף הוא למודיעין עין הקרבי ומאוחר יותר עמד בראש ענף ביטחון-שדה. ממי דה-שליט הקים את ענף הנספחים הצבאיים (ש"מ 9) ועמד בראשו. חיים שטולץ (גאון) שירת כקצין מודיעין בחטיבת "אלכסנדרוני" ואחר כך בחזית ב. במערך קציני המודיעין בחטיבות מצאו את מקומם גם קציני מודיעין יוצאי הצבא הבריטי, שלא שירתו בו בתפקידי מודיעין. בראש היחידה הטכנית של

* מח"ט "כרמלי".
** מח"ט הגנב.
*** מח"ט שבע.

השירות, שעסקה בין השאר בזיוף מסמכים, הועמד הצנחן לשעבר חיים ולדר (יערי). קצין הקשר של השירות היה שמואל גניז.

בסוף הקיץ קיבל שירות המודיעין עזר רב ממתנדב אמריקני, קולונל פרד גרוניך (האריס), שהיה קצין במודיעין של צבא ארצות-הברית במלחמת העולם השנייה. קודם שבא ארצה, עבר בארצות ערב בכי-סוי של עיתונאי, ואסף מידע רב על צבא תימן. הוא הביאו ארצה, וסייע בנייתו, תוך ניצול ניסיונו הרב והכשרתו המקצועית. זה היה למעשה הדו"ח המקצועי והשיטתי הראשון על צבאות ערב, שעמד לרשות המודיעין הצבאי – להבדיל מסקירות הש"י, שהוכנו בעיקר על סמך מקורות גלויים ומחבריהן חסרו את הרקע המקצועי הדרוש לניתוח החומר.

בנוסף לאיתור של קצינים בעלי ניסיון ממלחמת העולם השנייה והעברתם לשירות, היה על הרצוג לבנות עתודה צעירה יותר – הן למרכז השירות והן למערך יחידות השדה. אחת מפעולותיו הראשונות בשירות הייתה הקורס השני לקציני מודיעין, שנפתח בסוף אוגוסט בבית פעילי ההסתדרות בקריית-מאיר ונמשך חודש. לכל גדוד הוקצב מקום אחד בקורס. המורים מוינו במבחן פסיכוכיני מוקדם. הם היו בוגרי קורס מ"מים, בעלי השכלה תיכונית, ושלטו בעברית ובשפה אירופית, ורצו גם בערבית.

תפיסת תפקידו של הקמ"ן ביחידה אמרה באותה תקופה, כי 'קצין המודיעין משמש קצין-מטה למג"ד. עליו להיות מסוגל למלא את מקום השליש ולהיפך... יש ביכולתו לייעץ למפקד הגדוד בענייני גאזים, אולם הוא לא ישמש כקצין אנטי-גאזי...'. הקמ"ן פיקד על סיירי הגדוד ונחשב גם למפקדה של כיתת הצלפים, אולם הקורס בא להדגיש כי תפקיד זה אינו צריך להתערב בתפקידו המקצועי כקמ"ן: 'תפקיד שירות המודיעין הוא להביא ידיעות; תפקיד הצלפים לאסוף גולגולות'.

בעקבות קורס הקמ"נים שאירגן השירות גובשו הגדרות התפקידים של קציני מודיעין בגדוד, בחטיבה ובמחוז ונוסחו בתורה כתובה שפירטה את חובות הקמ"ן ואחריותו, ואת דרכי עבודתו של מחלקות המודיעין ברמות השונות.

עם סיומו של הקורס, בסוף ספטמבר 1948, קיבל מערך השדה של המודיעין תגבורת רצינית בעלת הכשרה מקצועית. דפוסי העבודה של השירות נכנסו למסגרת שיטתית וממוסדת של סקירות קבועות, יומיות, שבועיות וחודשיות –

על פעילות האויב בחזיתות והיערכותו בהן, על חיידושי שטח בגזרות השונות, על עבירות ביטחון בתוך הצבא והנוק שיכלו לגרום, ועל עבירות צנזורה של העיתונות. המעקב השיטתי אחר מכתבי החיילים, באמצעות הצנזורה על הדואר הצבאי, שיקף את הלכי הרוח והמוראל בצבא על מרכיביו השונים, גילה נקודות חולשה בטיפול בפרט ולימד על קליטת מגויסי חוץ-לארץ, העולים החדשים והשנתונים הצעירים בתוכו.

בעקבות אירגונו מחדש של המודיעין בדרג המטכ"ל והקמת החזיתות, החלו להתארגן מחלקות המודיעין במפקדת החזית. קמ"ן החזית היה הממונה המקצועי על קציני המודיעין של החטיבות והמחוזות, ולעזרתו עמדו נציגים חזיתיים של גורמי מודיעין מטכ"ליים כמו קצין האזנה, קצין לחקירות-שבויים, קצין של שירות מפות וצילומים, קצין עיתונות וקמ"נים מרחביים שהפעילו מערך של מודיעים. החזית הקימה את מערך המודיעין הנייח של המחוזות, והכשירה את אנשיו.

המקצועיות, הארגון, השיטה והסדר שהוכנסו בעבודת המודיעין ניכרו היטב בהכנה של המבצעים האחרונים במלחמת הקוממיות, למן אוקטובר 1948 ואילך, ובמהלכם. אלה תוכננו ונהלו על סמך היכרות יסודית ומקצועית יותר של האויב בחזיתות השונות – הן בדרג המתכנן והן בכוחות המבצעים – וזו מצאה את ביטוייה בנספחי המודיעין לפקודות המבצע שהוציאו מטכ"ל/אג"ם ובעקבותיו קציני המודיעין בחזיתות ובחטיבות.

במקביל לבנייה של שירות המודיעין בצבא היבשה בנה חיל האוויר את מחלקת המודיעין באגף המבצעים שלו. הוא נעזר בכך בשירותיו של נט כהן – מתנדב מארה"ב – ובקבוצה של משוררי חררי ה-R.A.F. ששירתו בתפקידי מודיעין בתקופת המלחמה. ברוך קריס, ששירת במלחמת העולם כקצין הנדסה עסק בנושא המטרות במודיעין החיל, הקים מאוחר יותר את יחידת תצלומי האוויר ועמד בראשה. מודיעין חיל הים התפתח איטית יותר, והחל להתארגן כמחלקה באגף המבצעים של מטה החיל בתחילת 1949. כמו חיל האוויר, נוקק גם חיל הים למודיעין עין בחוץ-לארץ, ובנה לשם כך גוף מיוחד, שנועד לעבוד בשיתוף פעולה עם מחלקת החקר של משרד החוץ, שכן שירות המודיעין לא פעל אז בחוץ לארץ. במקביל לענף השטח בשירות המודיעין, הוקמה בתחילת 1949 במודיעין חיל הים מחלקה

הידרוגרפית, שעסקה בחקר הימים והחופים, שבהם צפוי היה החיל לפעול. הזיקה בין שירות המודיעין למחלקת המודיעין של חיל האוויר, ומאוחר יותר גם זו של חיל הים, שימשה סלע מחלוקת בין הזרועות לראש אג"ם. ידיו שאף לכפוף אותן לשירות המודיעין ואילו הזרועות, ובעיקר חיל האוויר, חתרו לעצמאות בני-מוקים שצורכי המודיעין המיוחדים שלהן אינם מוכרים ומובנים ואינם מכוסים דיים על-ידי השירות. זה היה פן אחד של הווי-כוח, שהחל להתעורר בקיץ 1948 – על מבנה הצבא בדרג המטה הכללי ועל הזיקה בין זרועותיו.

הקמת שירות המודיעין ייחדה אמנם את המודיעין הצבאי, אך לא הביאה להגדרה ברורה של תחומי אחריות בינו ובין גופי מודיעין וביטחון אחרים, אזר-חיים, שהתפתחו מתוך הש"י והמחלקה המדינית של הסוכנות. כפילויות וחוסר תיאום פגעו בעבודה, והדים על כך הגיעו לבן-גוריון. אחר סיום הקרבות הוא החל לברר דרכים לארגון מחדש של מערך המודיעין כולו ושיבוצו של המודיעין הצבאי בתוכו. הוא כותב ביומנו (13.5.49):

עם יעקב [דורי] והרצוג ואיסר [בארי] ביררנו שירותי המודיעין. ייקבעו ארבעה שירותים: שירות נגד פשעים פליליים במשטרה, שירות צבאי (נגד אויבים זרים) בצבא, שירות ביטחון פנימי – לעת עתה בצבא, יהיו לשירות זה שלוחות בשירות החוץ. שירות חוץ של משרד החוץ, שיתואם עם השירות הצבאי. בשירות זה יהיו נציגים של שירות-ביטחון פנימי, כפופים למרכז הביטחון אבל משובצים בשירות חוץ.

גם בתוך המטה הכללי היו התלבטויות בשאלת המעמד של המודיעין ומבנהו. ידיו גרס את התפיסה הבריטית – הרואה את המודיעין הצבאי כמחלקה באגף המטה הכללי ואת קצין המודיעין בכל דרג, כקצין מטה של האג"ם. אגב ויכוח על עצמאותו של חיל האוויר ומקומו של להק מודיעין בתוכו כתב ידיו לבן-גוריון: "איני חושב שהמודיעין צריך להיות אגף. ברוב הצבאות נהוג שהוא שירות המצורף לאגף המבצעים". תפיסה זו הייתה מקובלת גם על הרצוג וחבריו יוצאי הצבא הבריטי שהכירה והיו רגילים לעבוד במסגרתה. בסוף 1948 החלה להישמע דעה שונה, שיוצגה על-ידי פרד האריס, היועץ האמריקני של בן-גוריון. האריס ייצג את התפיסה המקובלת במטה האמ-

ריקני — מעמד המודיעין שווה למעמד המבצעים, ושניהם מהווים אנפי מטה עצמאיים. לדעתו, דווקא בתנאים של צבא חדש ההולך ונבנה יש לתת אפשרות שווה ועצמאות לשני האגפים, ולהימנע ממצב שבו יכפו אנשי המבצעים את דעתו תיהם ועמדותיהם על קציני המודיעין בתוקף מעמדם הבכיר יותר.

ידין, שכבר בעת הראורגניזציה הקודמת של מערך המודיעין, ביולי 1948, התנגד למחשבה להקנות למודיעין מעמד של אגף נפרד (ברומה להדרכה ולתכנון), הוסיף גם עתה לעמוד על דעתו. במסגרת הראורגניזציה של המטה הכללי בתחילת 1949 נקבע המודיעין כמחלקה באגף המטה הכללי, והרצוג נתבקש להכין הגדרה של תפקידי המחלקה במסגרת האגף. הוא הכין שלושה תזכירים, שעסקו במבנה המודיעין ברמה הלאומית, במבנה המודיעין הצבאי, ובמבנה המודיעין הקרבי כגורם העיקרי במודיעין הצבאי.

ברמת המודיעין הלאומי גרס הרצוג, כי "הכרחי שתקום מייד ועדה מרכזית למר דיעין אשר תטפל בבעיות בקווים כלליים ותתאם את פעולות כל עבודת [גורמין] המודיעין בארץ ותפקח על עבודתם". הוא הציע לשחרר את המודיעין הצבאי מן העיסוק בענייני ביטחון-פנים, למעט ביטחון-שדה בתוך הצבא. תחום זה יש להפקיד בידי "מוסד מיוחד לביטחון, כפוף או לשר הביטחון או לשר הפנים, אשר יכלול את כל עבודות הביטחון במדינה, כולל ריגול-נגדי, ביטחון פנימי, פיקוח על נמלים וגבולות, כניסה ויציאה מן הארץ, הוצאת דרכונים וויזות, מתן היתרי כניסה [וניחול] כרטיסיית הביטחון המרכזי". הי קמתו של מוסד כזה לביטחון-פנים, בת נאים של גבולות פרוצים ועלייה המונית ובלתי-סלקטיבית, נראתה לו צורך דחוף ביותר. בוועדה המרכזית צריכים היו, ל דעתו של הרצוג, להיות מיוצגים הגורמים הבאים: המודיעין הצבאי, מודיעין משרד החוץ, המוסד לביטחון, מודיעין חיל הים, מודיעין חיל האוויר ונציג שר הביטחון.

במודיעין של זרועות הים והאוויר ראה הרצוג גורמים נפרדים מן המודיעין הצבאי ובלתי תלויים בו — למעט ענייני ביטחון-שדה וצנזורה — אך חייבים בשר תוף פעולה הדוק עמו. על עיקרון זה חזר בתזכירו השני, שעסק בארגון המודיעין הצבאי. הרצוג הוסיף לראות את המודי עין הצבאי פועל במסגרת אגף המטה והג דיר את כפיפותו של ראש המודיעין לראש אג"ם, ולא לרמטכ"ל ישירות. ראש המר דיעין חייב להיות נוכח בכל הפרומים המודיעיניים השונים מחד גיסא, וחבר

פורום המטכ"ל מאידך גיסא. הוא האחראי לביטחון מקורות המודיעין, עיק רון שמשמעותו, כי בנושאים מסוימים לא יהיו שותפי-סוד מחוץ למערך המודיעין. "הרמטכ"ל", הציע הרצוג, "יקבע איזה מפעולות המודיעין יובאו לתשומת-ליבו באופן ישיר".

הרצוג תבע עדיפות למודיעין בבחירת כוח האדם שהוא נזקק לו בשל כישוריו המקצועיים (טכניים, ידיעת שפות וכו'). הצעה נוספת שלו באה להתגבר על כפיל-ויות — לרכז את כל הפעולות הכרוכות בהפעלת מודיעין וסוכנים, ערבים ואחרים, במסגרת אחת תחת פיקוחו של קצין מטה. קציני המודיעין ביחידות ישתייכו ליחידותיהם, ויהיו אחראים לכל נושאי המודיעין ביחידה, כאשר הם מקיימים זיקה מקצועית לקצין המודיעין הממונה, במקביל לכפיפותם למפקד היחידה. קציני המודיעין של החזית יהיו אחראים ישירות בפני ראש המודיעין הצבאי.

את המודיעין הקרבי ראה הרצוג כלבה של מערכת המודיעין הצבאי. היה זה "אותו החלק של מטה המודיעין המטפל: במערך כוחותיו של האויב, ארגונו, ביצוריו, טאקטיקה, הספקה, הצברת כוחותיו, חקירת שבויים בשדה עד לחזית, חקירת כל מסמכי האויב, פענוח תצלומי-אוויר, מודיעין טופוגרפי כמה שנוגע לפעולות צבאיות יבשתיות, הוצאת מפות מסומנות עם מצב האויב, מודיעין טכני לבדיקת ציוד האויב". לצד הענף הקרבי (ש"מ 1) כלל המודיעין הצבאי שורה של ענפי התמחות, ואלה הם:

ש"מ 2 — ענף למודיעין אלחוטי (האזנה), שכלל מדורים למורס, אלחוט דיבור, קליטה אוטומאטית, פענוח ותרגום. ענף זה כלל גם חוליות האזנה מרחביות בחזיתות.

ש"מ 3 — ביטחון שדה.

ש"מ 4 — הצנזורה הצבאית.

ש"מ 5 — מרכז מחקר בסיסי משותף לכל גורמי המודיעין במדינה.

ש"מ 6 — ענף שטח המטפל "במר דיעין טופוגרפי מחוץ לישראל ובציון מטרות אסטרטגיות".

ש"מ 7 — ספריית המודיעין המרכזית וענף מחקר העוסק בצבאות זרים (לא ערביים).

ש"מ 8 — ענף טכני ה"מהווה את מעבדת המודיעין של כל ענפי המודיעין...".

ש"מ 9 — ענף הנספחים הצבאיים, המטפל בנספחים מחו"ל ומקיים את הקשר בין הרמטכ"ל לנספחי

צה"ל בחו"ל.

ש"מ 10 — ענף איסוף ממקורות גלויים, האחראי גם להקמת כרטסת האישים של המודיעין.

ש"מ 18 — ענף הפעולות המיוחדות, דות, או הענף המבצעי של המודיעין.

עם השחרור ההמוני מן הצבא, לאחר חתימת הסכמי שביתת הנשק ביולי 1949, נועד למודיעין תפקיד מרכזי בתורת הביטחון שהחלה להתגבש בסימנה של המלחמה. משימת ההתערעה הייתה רכיב חשוב של המערכת, אשר נועדה לענות על הפער ביחסי הכוחות לאורך הקווים — פער שנבע מארגון הצבא על בסיס המילואים, לעומת הצבאות הסדירים, שהוסיפו מדינות ערב להחזיק לאורך הגבולות. פער זה ביחסי הכוחות הטיל על המודיעין אחריות מרובה, שנשארה מאז מנת חלקו. כבר בספטמבר 1949 התריע הרצוג לפני הרמטכ"ל על "... בעיית הגבורות והסכנות הכרוכות בגודל כוחות האויב ומיעוט כוחותינו", ופירט:

... באיזור גזרת החוף הדרומי בנגב מתיישבים ערבים מזוינים תחת חיפוי אש... בפנים שטח מדינתנו, ואין כנראה לכוחותינו שם את הכוח הדרוש להפריע בעדם. באזור הר חברון שולט האויב בשטח שלנו... ומתיישב ללא הפרעה כמעט בכל מקום אשר יחפון... המצב בגבול הצפוני ולאורך ואדי ערבה ידוע לך. ... המדאג ביותר הוא מצב ירושלים והפרוודור... לאורך הפרוודור הצפוני עד ירושלים ועד בכלל נמצאות שתי חטיבות של הלגיון, מחוץ ליחידות חיל הספר החדש [המשמר הלאומי]. לעומת זאת, מוחזק הפרוודור הצפוני על-ידי פלוגה מצידנו, וירושלים מחזיקת קות הקווים כ-3-4 מחלקות.

מדי פעם נתקבלו ידיעות מתרעות על כוונות הערבים לשנות את המצב לאורך הגבולות. מאחורי הכרוזותיהם של מדינים ואנשי צבא ערבים על "סיבוב שני" החזרות ונשנות מאז תום הקרבות, הזהיר הרצוג, "עומדות עובדות רבות משמעות, המחייבות יחס רציני ביותר להכרוזות הנ"ל. בכל המדינות שכוחותיהן פלשו לישראל מתנהלת פעילות צבאית נמרצת. בכל השטחים, החל בשינויים ושיפורים ארגוניים, אימונים מוגברים, הגדלת הייצור התעשייתי הצבאי... וגמור ברכש ציוד משובלל ביותר ובשיגור קצינים ללמוד בחו"ל... מול שלוש החטיבות

הנוכחיות של צבא ההגנה לישראל עומד בסמין גידול מוגבר כוח אויב ערבי, המונה כיום ביחד: 24 חטיבות... לפחות 800 משוריינים, לפחות 200 טנקים, לפחות 350 תותחי שדה, לפחות 520 מטוסים". על המודיעין היה לשקול את מהימנות הידיעות וסבירותן ומאיך גיסא להיוהר מריבוי התרעות שווא. היה עליו להביא בחשבון גם שיקולים הכרוכים במצב כוחותינו ולהציג הערכות מורכבות בפני הרמטכ"ל: "... אין ברצוני לעורר כאן בהלה, אולם לדעתי, עקרונות הזהירות מחייבים לפחות שיקול דעת בעניין זה. אין מניעות פוליטיות חזקות... בעד זה שהלגיון יעמיד אותנו בפני עובדות באזור ירושלים. האו"ם, המעצמות... והוואטיקן אינם מכירים בריבונותנו באזור ירושלים ויש ספק אם ימנעו מבחינה פוליטית בעד פעילות הלגיון. אחד המונעים העיקריים בעד פעולה כזאת הוא החשש של הגבה צבאית מצידנו, אולם קיימת סכנה שידיר עות על מצבנו הצבאי החלש תגענה לאויב ואז הוא עלול להוציא מסקנות מסוכנות".

המודיעין מצא עצמו כתוצאה מכך מעורב עמוק בשיקולים מיבצעיים והעלה שורה של הצעות בתחום ההונאה, פריסת כוחות התעסוקה המבצעית ותכנונית האימונים של היחידות הסדירות על מנת ליצור תמונה של היערכות צבאית חזקה יותר לאורך הגבולות. בו בזמן מצא את עצמו בריפלוגתא לכל קיצוץ בסדר הכוחות בקווים.

ארגונית, נועד המודיעין להיות מחלקה במטכ"ל, דהיינו גוף מטה, וחיל שאליו ישתייכו כל אנשי המודיעין ביחידות השדה בנוסף לאלו שבמחלקת המטה, ביחידות המקצועיות המקיימות זיקה ישירה אליה, ובבסיס ההדרכה של החיל. כראש מחלקה באגף המטה, היה ראש המודיעין כפוף לראש אג"ם, אולם בשל חשיבות תפקידו וייחודו, ובגלל אחריותו להתרעה, קיים קשרים ישירים עם הרמטכ"ל. ביחידות נכפף תחילה קצין המודיעין לקצין המבצעים. אולם – לפי הצעתו של לסקוב, שעמד בראש צוות ההפעלה, ובתמיכתו של הרצוג, שונה מעמדו והשווה לזה של קציני המטה המתאם, כשהוא עומד בזיקה ובכפיפות ישירה למפקד.

עם הקמתו של חיל המודיעין בוטל שירות המפות והצילומים שפעל במהלך המלחמה. אנשיו באו כמעט כולם מבין משוחררי פלוגת המודיעין הארצישראלי לית 524 בחיל ההנדסה הבריטי ומשוחררי הפלוגות העבריות של מחסני המפות.

בסוף המלחמה חשבו תחילה למזג אותו עם חיל ההנדסה, אולם לאחר הקמתו של חיל המודיעין הועברו אליו תפקידיו הצבאיים של שירות המפות (הפצת המפות ב"צבא והכנת מתארים למפות הנחוצות לו) ואילו התפקידים המקצועיים הועברו למחלקת המידות הממשלתית, שהייתה אחר-אית למיפוי הארץ. חיל ההנדסה הוסיף לקיים מחלקת מודיעין במטה, אולם זו עסקה רק בנושאים הנדסיים מוגדרים: מיקוש, ביצורים, מקורות-מים ומבנים. מחוליה בת קצינים אחדים באגף המבצעים התפתח המודיעין הצבאי בתוך חודשים אחדים והיה לגוף גדול בו שירתו 156 קצינים ויותר מ-800 חוגרים. דמותו של המודיעין השתנתה לבלי הכר. שאל-תיאל, שהיה ראש הש"י בתחילת 1948, דחה את הצעתו של בן-גוריון לעמדה בראש המודיעין, והסביר לו, כי עתה "אין לו הידיעות הדרושות. לדעתו הרצוג ובני מין גיבלי, יודעים הדבר". בן-גוריון עצמו, שביקר במודיעין כעבור ימים אחדים, רשם לו, "... הוקם מפעל גדול וענף. הרצוג דורש רבע מיליון דולר לצידוד נוסף ותקן של 1,200 איש. דבר ראשון יש למלא בלי פקפוק. דבר שני יש לעיין..."

לחיל המודיעין נכוננו עוד מאבק ממושך על ההכרה במקומו המיוחד בתנאים שהתפתחו לאחר המלחמה, ותהליך הסתגלות לפעולה השגרתית והשיטתית של ימי שלום, שבהם הפך להיות קו ההגנה הראשון של המדינה. בשם משיר מותיו המיוחדות תבע עתה הרצוג עדיפות לחיל בתקופה של קיצוצים חמורים בצבא ובתקציבו:

... מאז תום הקרבות ירדו באופן טבעי מקורות ידיעותינו מאחר שנותק המגע הישיר בין הצבאות. מרגע זה נאלצנו להסתפק בפחות מקורות, אשר קשה יותר להפעילם ודרושים מאמצים מיוחדים על-מנת לשכללם. ברצוני להפנות את תשומת לבך כי יש הכרח למתן עדיפות לחיל המודיעין בכל דרישותיו המנהלתיות כדי שיוכל להגיע ליעילות הדרושה על-מנת להבטיח את המדינה בזמן לפני התקפה... המגמה הראשונה שלי היא להרים את טיב כוח האדם העובד בחיל. הרמה האינטלקטואלית בין האנשים כיום בלתי מספקת ודרוש לנו זרם חדש של אנשים מאומנים בעלי השכלה... גם בעיית [כמות] כוח האדם לא מוצאת את פתרונה. למשל: במורדעין/2, אחד המקורות החשובים

שלנו, נמצאים 70 איש מתחת לתקן... יוצא אפוא שבגלל זה חסרות לנו ידיעות מעוד עשרה גלים... אנו מנסים בכל דרך לפתח את המקורות הנשארים לכל צבא בזמן שלום וברצוננו עכשיו לשים את הדגש... על פעולות בחו"ל, וכבר בשבוע הבא אנו מתחילים בפעולות אלה. אני חוזר בבקשתי עבור חיל המודיעין עדיפות לגבי הצבא בכל העניינים המנהלתיים... הדבר נהוג בכל צבא בעולם... יש להחליט עקרונית אם הכוונה היא שתינתן האפשרות למודיעין להתפתח ולהגיע לדרגת יעילות אשר המצב הצבאי והמדיני מחייב... אי אפשר לדרוש מאבסיר מוס יעילות במודיעין ומאיך [גיסא] להטיל הגבלות השוללות אפשרות של התפתחות. ברור כי אי-פשר להגיע למאבסיר מוס יעילות במסגרת שיא כוח-אדם מסוים, אולם זה עלול להיות רחוק מהיעילות הדרושה מבחינת ביטחון המדינה.

סיכום

בבנייתו של מערך המודיעין הצבאי בלטה מידת תרומתה הקונצפטואלית והתורתית של קבוצה קטנה של קצינים יוצאי הצבא הבריטי, שבאחר-כך השתלבו בו בתפקיד מפתח. שירות המודיעין, שהוקם ביולי 1948, שילב בתוכו חלק מאנשי הש"י, שפנו למודיעין הצבאי יחד עם מסתערבי הפלמ"ח וקציני הסיירים שלו, וקצינים צעירים שהתמנו לתפקיד מודיעין ר-הוכשרו להם תוך כדי מהלך המלחמה. הראשונים הביאו אתם מאגר רב של נסיון בביטחון פנים והיכרות עם גורמים ערביים מקומיים. סיירי הפלמ"ח הביאו מטען רב של הכרת השטח וניסיון בפעילות מודיעינית-מבצעית בשטח הערבי. אולם הרצוג, סימון, גאון, רייפנברג, קוסמן, גיליס דה-שליט, דרור וחבריהם הם שהביאו אתם את תורת ההפעלה והארגון של המודיעין בצבא סדיר, את שיטות עיבוד הידיעות למודיעין, סיכומי והדפצתו, את דרך שילובם של אמצעי האיסוף השונים ואת חשיבותו של מודיעין השדה כאלמנט מסייע בתכנון הקרב וניהולו, והקנו יסודות אלה למערך כולו. בשלבים מאוחרים יותר של התפתחות המודיעין, והפיכתו ממחלקה לאגף במטה הכללי, שוב מילאו בו קצינים יוצאי הצבא הבריטי תפקידים מרכזיים, ובהם שלושה ראשי אגף המודיעין, יהושפט הרכבי, חיים הרצוג (בפעם השנייה) ואהרון יריב.